

Eene wandeling om Venlo. I

De heerlijke lentedagen, welke wij nu en dan reeds hebben, doen mij U, geachte lezer, uitnoodden tot eene wandeling. Heeft de winter dit jaar, gelijk hij anders wel placht te doen, door kou, sneeuw of regen ons niet steeds binnenshuis gehouden, die korte dagen, wanneer de zon met hare krachtige stralen soms niet bij machte is door de dichte wolken te dringen, beletten toch menigeen te profiteeren van de weinige geschikte en beschikbare uren van den dag. De temperatuur, welke zoo'n belangrijken invloed op onze organen uitoefent, lokt ons in 't voorjaar naar buiten, wij gevoelen ons onwillekeurig gedrongen naar 't vrije veld, waar men dan met volle teugen versche lucht inademt; het zien ontwaken van planten en boomen na den winterslaap wekt u op uit de beslommeringen van 's menschen leven en werken, die u eenige maanden binnen uwe kluis hielden; het gekweel der vogel...

Maar laat ik niet verder op de phantasie ingaan, ieder voor zich kan zulks doen, zoo lang en zoo veel hij wil. Ik wensch met u te vertoeven op oudheidkundig gebied. Hoe dor ook dit veld den meesten zal toeschijnen, vertrouw ik te veel op uwe belangstelling in uw geboortegrond, dat ik u gerust als medegezel tot deze "luchthapping" durf vragen. —

Gij hebt wel eens gehoord van de gevonden voorwerpen en opgravingen op of bij Venlo's grondgebied door de heeren Hub. Michels den overste Rudolph, den luitenant Ort (than) en den ploegbaas Frans Deserière, van den heer dr. Boetzkes (Wambach) en van het Medusa-schild in eigendom der familie Lienders. Waren deze heeren tot dusver meestal, om 't zoo maar eens te noemen "practische" beoefenaars, als van zelf dringt zich de herinnering bij mij op aan onzen, helaas, zoo vroeg ontslapen stadgenoot den heer Martin Jansen, die op het gebied van oudheidkunde zooveel kennis bezat en als "theoretische" mede-arbeider op den weg der navorschingen nog zooveel had kunnen leveren. Een der genoemde heeren heeft zich weg gebaand, nl. de heer Ort, die omstreeks '70 hier ter stede in garnizoen kwam. Door zijne betrekking al meer dan ieder ander gelegenheid vindende om nauwkeurig met het terrein bekend te raken, was het toch vooral de opdracht om een kaart van Venlo en omstreken, op 1/8000, voor het garnizoensbureau te vervaardigen, waardoor hij als van zelf 'tgebied der oudheidkunde betrad. In Frans Deserière vond hij zijn leermeester, die hem inlichtingen gaf omtrent heuvels en oude wallen, welke door hunnen regelmatigen aanleg zijne aandacht hadden getrokken. Deserière had urnen, die hij zelf had opgegraven, hij kende grafvelden. Met hem onderzocht de heer Ort, gewoonlijk des Zondags, den grond onder Blerik, Grubbenvorst, Lottum, Tienraai, Meerlo, Baarlo, Kessel en andere dorpen, alsook de Jammerdaalsche heide bij Venlo.

De goede resultaten hiervan waren hem een spoorslag tot verdere kennisneming op dit gebied. Toen hij in 1879 te Leiden in garnizoen kwam, raakte hij dra in kennis met de heeren doctoren Leemann en Pleyte, resp. directeur en conservator van het rijksmuseum van oudheden aldaar, die hem op de meest voorkomende wijze inlichtteden om een meer wetenschappelijke richting aan zijn onderzoekingen te geven.

In 1882 ontving hij de aanvraag van den heer E. Von Tröltsch, Kön. Wurtemb. major, ausser Dienst, om in het belang der wetenschap zijn arbeid op het gebied van Romeinsche wegen — bestaande in eene kaart van de landstreek tusschen Nijmegen, Birten, Aken en Tongeren, met aanduiding van vindplaatsen, en zijne vele notities — af te staan het anthropologisch gezelschap te Stuttgart, ten einde te dienen bij het ontwerpen van eene préhistorische kaart van Duitschland.

Aan dat verzoek meende de heer Ort niet te moeten voldoen; maar het deed bij hem het plan oprijzen om zijnen arbeid voor de pers gereed te maken. — Het Ie gedeelte is voor enkele maanden verschenen en behandelt de Romeinsche en andere oude wegen ten noorden van den Rijn, tusschen de Lippe en de Nederlandsche grens, tusschen Rijn en Maas, en op den linker Maasoever, benevens de landwerken in die streken.

Het 2e gedeelte, dat verschijnen zal, wanneer de belangstelling het

Eene wandeling om Venlo. II.

Zie zoo, wij zijn thans aan 't Zand. — Het Zand", zullen er wellicht onder u zeggen, had ik mij heel anders voorgesteld, dan een complex huizen".

Ja, M. H., dat was voor eenige jaren ook nog een geheel onbebouwd terrein, een driehoekig spitsbijloopend grasveld, van af de sociëteit "de Prins" tot den weg bij den bloemist Vallen naar den kolonel. Behalve de herinnering aan de paardenmarkt en dat hier de infanterie, de schutterij en de kindermeisjes excerceerden, is er nog eene aan verbonen; nl. toen Napoleon I. in 1804 tot keizer der Franschen was uitgeroepen, maakte hij eene reis van uit het kamp van Boulogne naar Aken, Crefeld, en kwam ook ons Venlonaren den 12. September van dat jaar eens opzoeken. De Keizer, zoo schrijft Keuller, ingehaald door eene eerewacht te paard, kwam, in zijnen wagen gezeten, langs den ouden weg van Stralen, steeg te paard aan den Lusseikerweg, en reed, ten einde de Geldersche poort, welke door haren bouwvalligen staat niet al te veilig geacht werd, te vermijden, over de kruin des bergs, zelfs door boomen en struikhout henen, om des te beter de ligging der vesting te kunnen betrachten. Omstreeks tien uur voormiddag in het Zand aan den voet van het glacis gekomen, werd Zijne Majesteit ontvangen door de civiele autoriteiten en eene eerewacht te voet, en daar werden hem door den heer maire Van den Vaero de sleutels der stad aangeboden. Voor de rariteit wil ik over dit bezoek ook nog het volgende mededeelen. De poort inkomende, wendde Napoleon zijn paard eensklaps links, waarschijnlijk om zich aan de ontelbare menigte, die hem opwachtte, te onttrekken, sloeg het enge straatje, genaamd de Floddergats (hetwelk daarna den pompeuzen naam van Keizerstraat verkreeg) in, en richtte zich, alleen gevolgd door den commandeerenden officier der genie, naar het klooster Maria-weide, destijds het eigendom van den heer Lenssen, (thans der familie Berger), alwaar zijn gevolg, waaronder men 's Keizers schoonzoon Eugène Beauharnais, later Onderkoning van Italië, den maarschalk Lannes, hertog van Montebello, en verscheidene generaals telde, weder bij hem kwam. Ka den hoofdwal rondgereden te hebben, ging de Keizer de buitenwerken inspecteeren, en aan het onderste einde van de Maaswaard gekomen zijnde, zou hij aldaar, indien men hem niet tegengehouden hadt, door den mond der haven, waar meer dan zes voet water stond, gereden zijn. Een bootje, waarin hij zich toen met den commandant der genie begaf, bracht hem, op zijn bevel, aan de overzijde der rivier, en een oogeblik daarna, zag men hem wederom te paard over de batterijen van het fort St. Michiel galoppeeren. Aan deze zijde teruggekeerd, begaf hij zich langs de Maas, rijdende aan den Broesert door het water, dat uit de grachten aldaar in de rivier uitloopt, naar de forten Ginkel en Beerendonk, en kwam eindelijk in de stad terug, vergezeld van dezulken, die hem op dezen schielijken tocht waren bijgebleven. Na zich nog een paar uren te hebben opgehouden, klom de Keizer in zijnen wagen, met acht paarden bespannen, en door een sterk detachement der keizerlijke garde begeleid, verliet hij de stad, zich begevende naar het huis Haag bij Gelder ten einde daar te overnachten en den volgenden dag zijne reis over Mainz naar Parijs te vervolgen. Beauharnais, Lannes, met alle stafofficieren van 's Keizers gevolg, vertrokken eerst des anderen daags, en begaven zich naar Crefeld.

Maar laten we weer op onze oudheidkundige indeling terugkeeren. Hier van 't Zand uit loopt een Romeinsche weg, dien de heer Ort tot het Hinsbeckerbroek heeft opgespoord. Laat ik hem zelf de eer tot u te spreken: Op het Zand buiten Venlo gaat van den weg, die van daar naar Kaldenkirchen loopt, een zijarm naar Leuth. Enige honderden passen van dit scheipunt verdeelt de weg zich weer, een arm loopt naar Leuth, de andere naar de groote heide, die als exercitie-terrein wordt gebruikt. Die laatste arm gaat als breedte zandweg tegen de heuvels op en heeft op de hoogvlakte aan zijn rechterzijde een wal liggen, die niet evenwijdig met den weg loopt, doch daarmede bij den heuvelrand een scherpen hoek maakt en de zuidelijke grens van het exercitie-terrein vormt, terwijl de weg ongeveer 120 passen van die grens op de heide komt. Deze wal nu staat op de kaart van Buyx als landweer geteekend. Het is mij bij onderzoek gebleken, dat op

En nu M. H. zijn we van onze wandeling weer thuis, zonder ons al te zeer vermoeid te hebben. Heb ik soms door mijn gepraat te veel inspanning van u verlangd, zoo gelieve dat niet zoo zeer aan mij te wijten. Te zeer gehecht aan mijn geboortegrond kon ik me niet goed intoomen. Ik zeg u dank voor 't geduld, dat u met mij gehad heb. H.

"Errare humanum est", geachte lezer! Op het eerste gedeelte, in het vorig nummer, werden mij de volgende opmerkingen gemaakt, welke ik gaarne "aan de vergetelheid wil ontrukken". 1. De naam *Hel*poort heeft niets te maken met "hellend, dalend", — die zinsnede werd er in een onbewaakt oogeblik tusschen geschoven — maar hij is afkomstig van St. Helenapoort, evenals de Keulsche poort vroeger Laur- of Laarpoort heette, omdat, zooals ook nog ouderen van dagen zich kunnen herinneren, er een St. Laurens boven stond Zie Keuller, *Geschiedenis van Venlo* bl. 345. 2. Ten noordwesten om Voorst Koekerslo, grenzende aan het gehucht Den Boekend, en ten westen van den Veldenkamp, waar men vermoedt dat het oude Blariacum gelegen is geweest, aanschietende aan de beek en dicht bij de plek waar men voor eenige jaren het schoone schild met Medusa-hoofd vond, zijn ook nog wallen zichtbaar, welke niet in het werk van ritm. Ort vermeld staan. 3. Abusievelijk heb ik een kogel als sluitsteen op den gevel van den "Spiker" geplaatst. De kogel ligt op het huisje van De Kaat, tusschen Hendrikken en De Veegtes, waarvan ieder belangstellende zich nog elk oogeblik kan overtuigen. H.

Ingezonden.

Mijnheer de Redacteur!

In het opstel “Eene wandeling om Venlo”, opgenomen in Uw veel gelezen Weekblad van den 11. April ll. komen eenige punten voor, overgenomen uit het werk van ritm. Ort, welke ik niet stilzwijgend kan voorbijgaan.

Ritm. Ort zegt o. a. dat een weg van den Bovensten Houtmolen in zuidelijke richting loopt, welke hij meent van lateren tijd te zijn en dat er grafheuvels op den weg liggen, waarin hij Germaansche urnen zou gevonden hebben. - ZEd. vergist zich, want in dezen weg liggen maar twee grafheuvels; een dezer heuvels is onderzocht door den heer Fr. Deserière en bevatte een gebroken urn, welker stukken over de heide zijn verstrooid geworden; de andere heuvel is door mij onderzocht en bevatte een geheel gave en zeer schoone urn, welke nog in mijn bezit is.

Er wordt gezegd betrekkelijk de Romeinsche pottenbakkerij op de Jammerdaalsche heide, of beter gezegd op den tafelberg, tegenover het water, genoemd “Rosdommel”, in welke onmiddellijke nabijheid der Tegelsche potkuilen, welke ik in 1879 het geluk had te ontdekken, dat zij was van een langwerpigen driehoekigen vorm. - Dit is onjuist, zij had een zuiveren vierkanten vorm, want zij was p. m. 1 M. 90 (6 Rijnl.voeten) lang en evenzoo breed. Verder zegt ritm. Ort, dat hij eenige weken na de ontdekking de vindplaats bezocht met den heer dr. W. Pleyte, die hem vergezelde; zij, na een nauwkeurig onderzoek van de berghelling, den afrit vonden welke van de woning naar den voet der heuvels leidde, waar de potaarde moest gehaald worden. - Zulks is onmogelijk, want onmiddellijk, nadat ik de pottenbakkerij had uitgegraven, heb ik eene nauwkeurige teekening der plaats gemaakt, met oven, woning en afrit naar de plaats, waar de potaarde was gehaald geworden, en deze teekening heb ik aan de twee bovengenoemde heeren laten zien vóór dat zij de vindplaats bezochten, waarheen ik hen tevens vergezeld heb.

Voorts wordt nog gezegd: Enige minuten gaans noordoostelijk van deze vindplaats had ik reeds vroeger een Germaansch grafveld met groote en goed bewaarde grafheuvels gevonden; urnen met en zonder deksels werden daar door mij en Fr. Deserière ontgraven en zijn nu in het Museum van oudheden te Leiden. - Tot dit Germaansch grafveld behoort deze reeds genoemde, in zuidelijke richting loopende weg en draagt den naam van Siberië. De heeren Ort en Deserière hebben wel eenige dezer grafheuvels onderzocht, maar hebben niets gevonden dan eenige gebroken urnen, welker

Heuvelen zijn er in Nederland, die een werk koopen over Romeinsche wegen in Limburg? Het antwoord op die vraag zal wel tevens de verklaring geven, waarom aan den wensch, in het laatste gedeelte van dit voorwoord uitgedrukt, niet kon worden voldaan. Ort had zich voorgesteld, dit eerste door een tweede werk te doen volgen, ‘bestaande uit een alphabetische woordenlijst der vindplaatsen met een meer of minder nauwkeurige beschrijving van het gevondene en van die plaats zelve’ en later door eene oudheidkundige kaart, vervaardigd op 1/50000, waarvan hiervoren reeds gesproken is. Ze zijn niet verschenen. Zal hem dit stellig teleurgesteld hebben, de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde bood hem korten tijd daarna (1886) haar lidmaatschap aan, wat hem een bewijs zal geweest zijn, dat zijn arbeid meer de opmerkzaamheid had getrokken, dan de uitgever ervan meende te kunnen vaststellen. Het vorige jaar had hij als bijdrage aan het werk, dat Dr. Leemans, als oudheidkundige, op zijn 50-jarig feest werd aangeboden, een stukje ingezonden getiteld: ‘Der Römerort Sablones’, welke plaats volgens hem op de Jammerdaalsche heide moest gezocht worden. In den aanvang van de negentigerjaren vinden we den majoor Ort in 's-Hertogenbosch. Ook daar zou hij de sporen achterlaten van zijne onvermoeide werkzaamheid, van zijn steeds uitgebreider navorschen van alles, wat op de geschiedenis van Oud-Nederland betrekking heeft. In den winter van 1891/92 ordende en catalogiseerde hij de verzameling van oudheden in het museum van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waarvoor het bestuur van dit genootschap als erkenning van bewezen diensten hem eene oorkonde met zilveren penning op naam geslagen ten geschenke aanbod.

De gedrukte ‘Handelingen’ van dit genootschap over de jaren 1891-93 bewaren nog eene lezing van Ort, gehouden in de algemeene vergadering van 10 November 1892 (of 1891?). Gaarne had hij eene critische beschouwing geleverd van de landstreek die wij bewonen, wat betreft de verschillende volkeren, die hier in overoude tijden waren gehuisvest, in verband met de gevonden voorwerpen uit die tijden, de landwerken die de stammen scheidden en hunne verkeerswegen.

‘Het is mij echter niet mogelijk geweest, daar ik hier slechts korten tijd in garnizoen was en de uren, die mijne beroepsbezigheden mij vrij lieten om aan oudheden te wijden, te weinig waren, om zulk een resultaat te bereiken; doch hetgeen nu nog niet is, hoop ik dat toch éénmaal zal worden’.

Die laatste woorden teekenen den volhardenden dilettant-werker: wat we vandaag niet kunnen doen, dat doen we morgen. Dien avond bepaalde hij er zich toe, den leden van het genootschap eenige oudheden te doen zien uit het museum, die in al hare bijzonderheden te beschrijven, en in verband met de vindplaatsen en plaatselijke toestanden na te gaan, welke gevolgtrekkingen daaruit konden gemaakt worden met betrekking tot lang vervlogen tijden. Overal waar hij in garnizoen kwam, zette hij zijne onderzoekingen voort, en zoo verzamelde hij langzamerhand een schat van gegevens. Van het een moest hij op het andere komen. ‘Het is een inleiding in de studie der oudheid voor geheel Nederland’, hadden Leemans en Pleyte van zijn ‘Oude wegen en landwerken in Limburg’ gezegd. Zoo moest hij ook van zelf tot die studie der oudheid komen; en zoo kwamen na zijne pensionneering in 1899 achtereenvolgens zijne ‘Oudheidkundige aantekeningen, meest betrekking hebbende op Nederland en zijne bewoners’ in druk. In vijf grootere en kleinere afleveringen 1 werden daarin in 340 bladzijden behandeld: I. a. De samenvloeiing van de Maas en Waal tijdens Julius Caesar. b. De veldtocht van Caesar tegen de Usipeten en Tencteren. II. c. De Marsen en hun land. III. d. Oldenzaal tijdens de Salische Franken. e. Crhepstini 2. IV. f. De Germaansche God Mars. V. g. De Romeinsche linker-Rijnoeverwegen in het Batavenland.

Wie die studiën doorwerkt, zal begrijpen hoeveel arbeid en nadenken daaraan ten grondslag ligt. Want het is geen naschrijving, wat ons hier geboden wordt. Verre van dien; tot de oudste bronnen wordt

mogelijk maakt, zal bevatten hoe beschrijving van het gevondene door hem en anderen, en de oude kaart op 1/50000, welke uit Stuttgart was gevraagd.

Wat in honderden opstellen, in tijdschriften, boeken en couranten verspreid ligt, een chaos waaruit moeilijk een overzicht te verkrijgen, de brokstukken allen, en alles op dit gebied voor zoover ons zoo dierbare landstreek betreft, gepaard aan zijne vele onderzoekingen en rijke resultaten, vinden we nu in een aforond geheel vergaard, waarvoor wij den heer Ort waarlijk dankbaar kunnen zijn .

Ik wenschte met u de voorgestelde wandeling te doen — al in ‘t jeugdig groen — voornamelijk aan zijne hand, vrijelijk hier en daar gegrepen uit de 150 bladzijden, met aanvullingen elders opgegaard, zoo goed mogelijk in eenen vorm gegoten, dat zij voor de lezers van dit blad genietbare lectuur is.

Toe, geachte wandelaars, neemt nog eerst eene hartversterking, steekt een sigaar op, en nemen we dan den wandelstok in de hand, om ons toertje te beginnen. Goed dat wij het vroege morgenuur hebben gekozen van eenen schoonen zomerdag, opdat we kunnen terug zijn, alvorens de zon hoog staat en zij ons 't klauteren op de bergen en heuvels nog moeielijker en vermoeiender maakt.

Ge weet allen, dat het hoofddoel is de terreinen te bezoeken, die Ort bespreekt, we mogen ons derhalve slechts in 't voorbijgaan met andere zaken bezig houden. Onderweg zal ik u wel eenige inlichtingen over de Romeinsche wegen geven, om geen tijd te verspillen. En nu as je blief van hier langs de Lomstraat over 't Helschriksel naar buiten.

Misschien valt u, M. H., de naam *helschriksel* op, maar dat "hel" is er bijgevoegd ter onderscheiding van de volgende straat het *Maasschrikel*, en omdat zij belendend is aan de Geldersche poort welke oudtijds de Helpoort heette; van daar ook nog de helbeek even voor de stad. "Hel" beteekent zooveel als hellend, dalend.

— "Zeg, gastheer, weet je wat dat voor een gebouw is geweest, daar voor ons op den hoek?" (Pas zijn we de deur uit en 't vragen begint al.) Ja, beste, dat was de St. Jacobskerk, welke reeds in 1500 bestond, en in 1702 bij de belegering der stad door de geallieerden in brand geschoten, grootendeels vernield en niet meer hersteld werd. Aan deze zijde, daarnaast, was vroeger het oud mannenhuis; het groote gebouw is thans tot entrepot en andere doeleinden in gebruik. Daar tegenover ergens woonde voordezen een draaier, wiens naam niet bekend is, die naar men zegt, de bommen heeft uitgevonden, welke 't eerst gebruikt werden in 1588 bij de belegering van Wachtendonk, nadat hier eerst proeven waren gemaakt bij de komst van den Hertog van Kleef, onder 't hem aangeboden banket, bij welke gelegenheid er eene neervli op een huis aan de oude markt en brand stichtte. Dit huis van den bombardraaier stond op den Lichtenberg, welke heuvel dien naam heeft gekregen na den dood van Valuas, een veldoverste der Bructeren, die zich in 't jaar 95 na Christus hier is komen vestigen en de stichter van Venlo wordt geheeten. Hij is oud geworden, de man, en naar de historie verhaalt, werd hij zeer geacht door zijn volk en door de naburige stammen, welke hij dikwijls met raadgevingen en wapenen had bijgestaan. Zijn lijk werd verbrand en de asch in een standbeeld bewaard. Hij moet gewoond hebben op den heuvel, ter plaatse van den hoek der Hout- en Jodenstraat. Na den dood heeft het volk op den nabijzijnden heuvel zijne gedachtenis vereerd met offeranden; steeds brandde er een vuur, waarom hij Lichtenberg genoemd werd. Ort houdt den Lichtenberg, evenals den Laarberg te Velden en den heuvel bij de Velligerstraat voor Romeinsche wachtheuvels.

Nog een oogeblikje s. v. p., 't is te interessant. Ge ziet hier deze nieuwe hellende straat, ze heet de Bergstraat en behoort aan de Venloosche Bouwvereniging. Toen hier voor ruim 15 jaren de vesting geslecht werd, vond men aan den voet van dit bastion twaalf geraamten op een rij, en nog enkele deelen van de lijkkasten, men vermoedt dat het krijslieden zijn geweest. Dat is hier de Lichtenberg, waaraan nog eene geschiedkundige herinnering uit de belegering van 1511 verbonden is, toen de Gelderschen werden

ongeveer 25 M. afstand van den eersten wal, een tweede daarmede evenwijdig loopt. Tusschen de twee wallen wordt dus een weg gevormd, die door smalle zijsloten van de wallen is gescheiden, die weder op hunne beurt door een zijslot van het omliggend terrein zijn verwijderd. Niettegenstaande dat de Duitsche navorschers mededeelen dat *alle* Romeinsche wegen smalle dammen waren, hebben ons de opgaven van den heer Jos Habets doen zien, dat in zuidelijk Limburg onweerlegbaar breedere wegen van de Romeinen waren en de heer Van der Rit noemt, 60 Romeinsche voeten de vaste breedte van Romeinsche wegen in België, die soms 100 voeten werd op plaatsen van druk verkeer; wij krijgen daarvoor dus een breedte van ruim 17 en ruim 29 M., dit laatste getal met de wallen en slotten erbij gerekend.

De weg loopt nauwkeurig in de richting der torens van Venlo en Hinsbeck; ik heb hem gevolgd tot nabij de oevers van het Schrolick-meer en het Hinsbeckerbruch, waar ik door den moerassigen bodem werd tegengehouden; hij snijdt de chaussee Herongen-Leuth bijna rechthoekig. In het verlengde van den weg loopt naar de zijde van Venlo een voetpad door moerassig terrein achter de tuinen van het Zand, langs het Panhuis, waarbij het land genaamd "Romerskamp" ligt, en in de richting van Hinsbeck, vinden wij, aan de overzijde der genoemde meeren, een zandweg, die bij de Hombergen, aan de tegenwoordige chaussee naar Hinsbeck aansluit. Oudheden werden aan dien weg gevonden: waarschijnlijk op het stationsterrein te Venlo, Romeinsch vaatwerk en traanfleschjes. Bij Hoogen Dries, slechts eenige passen zuidelijk van den weg, en nabij de meeren, teekent Buyx op zijn kaart Romeinsche oudheden aan; bij de Hombergen, oostelijk van de meeren, onderzocht ik een grafveld waar ik Germaansche urnen, maar ook Romeinsche potscherven heb gevonden. Een van die urnen liet ik bij den Förster van Graaf von Schaesberg, die bij de Hombergen woont, staan, deze man heeft ook Romeinsch vaatwerk in zijn bezit, volgens hem afkomstig van genoemde begraafplaats. Opmerkelijk is het dat de verlengden van de reeds beschreven en hierna volgende Romeinsche wegen te Venlo, alle tusschen de oude markt aldaar en den Lichtenberg uitkomen, dus nabij het oude veer (of Staai) over de Maas en niet tegenover Blerik (Blariacum).

Dadelijk komen we aan de volgende wegen, M. H., maar ziet nog even ginds, dat hooge huis voor den berg; het is Stalberg, nog min of meer is aan den bouwtrant te zien, dat hier vroeger de heeren van Stalberg woonden, van hen zijn verscheidene burgemeester geweest; hetzelfde is te vermelden van het daarnaast liggende huis "Aan Vinken".

En daar tegen de helling van den berg dat witte huis, geheel in 't groen gelegen, heet "Aan de Zeven bronnen", om dat er 7 watersprongen zijn. De vroegere eigenaar de heer Bontamps had er in 1833-36 een wijngaard aangelegd, zoo ook zijn buurman Verwins, die het huis Maagdenburg gebouwd heeft, en dien thans zoo vervallen eigendom tot een prachtigen lusthof had ingericht. Van daar ook de naam "Aan de Wijnbergen". — Maar met de druiven die er groeiden, ofschoon het product wel eens op een landbouwtentoonstelling moet bekroond zijn geweest, heeft men 't niet verder dan tot het maken van azijn kunnen brengen. Hier was dus recht toepasselijk de fabel van den vos: die druiven zijn te zuur. In die buurt op den berg is ook de Galgenberg, waar onze grootouders nog levenlooze kwaaddoeners hebben zien bemmelen.

M. H., laten we nu rechts den weg langs Thywissen's molen inslaan, welke ons leidt tot het zoo te noemen heiligdom der Venloosche "moetwormen" (mollen), 'k wil zeggen opdelvers.

Intusschen moet ik u een sprookje meedeelen, 'twelk Michels van deze eenigszins geheimzinnig voorkomende plek, maar zeer interessant voor hen die van natuurschoon houden, in de *Limburgsche Legendes* verhaalt: In vroegere tijden wandelde in de omstreken van Venlo, nabij den Ondersten Houtmolen, aan de waterkom van Venloo's fontein, alle nachten een vuurman. De bewoners van den omtrek moesten hem alle jaren eene kar zand, een paar blikken schoenen en 7½ stuiver geven. Eens kwam een knecht

stukken tot heden over de heide verstrooid liggen. Ritm. Ort zelf getuigt zulks aan mij in een schrijven van den 17. Februari 1880, waarin hij schrijdt: “Waarde Michels, Het deed mij veel genoegen een brief van U te ontvangen, en vooral daar ik vernam, dat gij gelukkig in uwe opgravingen geweest zijt. - In die streek van de watermolens schijnt nog veel in den grond te zitten; jammer ik er ook niet meer ben om gezamenlijk onze krachten aan dat werk te zetten, vooral omdat ik van het Jammardaal nog niets bezit.” - Na dien tijd is hier niet meer gegraven en kunnen derhalve geen urnen uit dit grafveld te Leiden zich bevinden. Denkende hiermede de oprechte waarheid genoegzaam te hebben aangetoond, heb ik de eer te zijn Uw dw. dienaar HUBERT MICHELS Venlo, Ondersten Houtmolen, 16. April 1885.

Aan den heer H. schrijver van "Eene wandeling om Venlo". Met veel genoegen heb ik in de nos. 14 en 15 van het Venloosch Weekblad, welke de Redactie zoo vriendelijk was mij toe te zenden, uw bovenvermelde verhandeling gelezen.

Uwe belangstelling in de oude geschiedenis van de landstreek waarin Venlo ligt is mij daaruit gebleken, reden waarom U eenige inlichtingen en nadere beschouwingen over de door U behandelde zaken mogelijk welkom zullen, zijn.

In mijne *Oude wegen en landweren in Limburg en aangrenzende gewesten* heb ik op bladz. 128 medegedeeld, dat prof. dr. J. Sohneider in Düsseldorf het voor waarschijnlijk houdt, dat de weg Venlo-Gennep-Groesbeek en Hollendoorn van Romeinschen oorsprong is, en dat ik een Germaansch grafveld heb ontdekt ten zuiden van dien Ossenberg; waarschijnlijk was dit wel de begraafplaats van de eerste bewoners van het dorp Velden. Is U de legende van den Ketelberg bekend? Zoo niet, dan zal ik U die mededeelen.

Voor een tiental jaren lag op den berg een enorme groote steen, welke echter met zijn bovenvlak meer dan een meter diep in den grond zat. De boeren uit den omtrek verhaalden mij, dat men algemeen meende, dat onder dien steen een schat verborgen was, en daar hij zelf door zijn zwaarte niet was te verplaatsen, had men hem ondergraven, echter zonder iets te vinden, maar de steen was daardoor hoe langer hoe dieper gezakt. Was die steen een grensteeken geweest of behoorde hij tot een graf; dit zijn vragen die waarschijnlijk niet meer zijn op te lossen.

Omtrent den plaatsnaam "*Lusseike*" zijn mij eenige bijzonderheden bekend. In vroegere eeuwen werden boomen en vooral eiken, om den hoogen ouderdom die zij kunnen bereiken, als grensteekens gebruikt; in de schors werden dan teekens of namen en in de middeleeuwen geslachtswapens gesneden. In een groot gedeelte van Duitschland worden deze boomen Loch Loich- Lâh- of Lachbäume genoemd, in de landstreken echter waar de Franken hebben gewoond heeten zij Lus- Laus- Luis en Leweseiken.

In eene, in 1650, genomen copie *des alten Weisthums* der Kempener Mark, komt die naam voor: "Vort van den aldene Dieck op Lewes Eicke, vort van Lewis Eick op die dürrë Eick"; het zijn die boomen welke de "lex salica" "arbor signata" noemt. Daar Lodewijk de Vrome (814—840), meer dan een zijner voorgangers, zorgde voor de instandhouding van- en regelmatigheid bij het bepalen der grenzen van de rijkswouden, enz., ligt het voor de hand om bij den plaatsnaam Lus, in verbinding met eik, heide of berg, aan Louis te denken, dat men aan den Nederrijn *Luis* en in Engeland *Lewis* schrijft.

Ook de Lusseike bij Venlo komt in 1360 voor, als een punt, van waar de grenslijn van het rechtsgebied van Stralen in rechte lijn naar Leuthermühle liep; het punt, waar die lijn den Romeinschen weg Venlo-Hinsbeckerbruch snijdt, heette toen "Cruitshoum". Dit punt moet nabij de chaussee Herongen-Leuth liggen, tusschen dit laatste dorp en den weg Venlo-Hinsbeck. Of de naam daar nog bekend is, weet ik niet.

Het verdient opmerking, dat plaatsen met namen waarin Lus- Luv- of Lewes- voorkomen, bijna altijd vindplaatsen van Romeinsche

opgeklommen. Eerst worden de Grieksche en Romeinsche schrijvers geraadpleegd, vervolgens nagegaan wat goedbekende geschiedvorschers uit die verhalen, welke aan duidelijkheid zooveel te wenschen overlaten, hebben meenen te lezen; en in de chaotische verwarring, die zich dan meermalen voor zijn geest zal hebben opgedaan, komt voor hem eerst licht bij zijne wandelingen, zijne scherpzinnige opmerkingen in het terrein, waarop de beschreven handelingen of toestanden betrekking hebben. — Daar laat hij de wegen, de bosschen, de huizen, de begraafplaatsen, de oude gedenkteekenen, de steenen tot hem spreken, en hij verstaat hunne taal; daar luistert hij met gespannen aandacht naar de verhalen van de nog weinig ontwikkelde, bijgeloovige landbewoners, liefst van de oudsten onder hen, die hem vertellen van de witte wiven, van de kabauters, van de weerwolven, van het grijze veulen, van ‘de Gluininge’ uit wiens oogen, neus en mond vuur spat, en die zij zelfen gezien hebben. Dit alles wordt nauwkeurig opgeteekend, met zorg overwogen, met elkaar in verband gebracht, op de oudste kaarten nagegaan en dan eerst wordt eene eigen meening ontwikkeld, meermalen afwijkende van hetgeen deskundigen tot dusverre als waarheid hadden aangenomen, of van anderen hadden nageschreven.

Wie zoo werkt, heeft zich het recht verworven, als oudheidkundige genoemd te worden. Een enkel voorbeeld. Om de woonplaats der Marsen vast te stellen, wordt begonnen met de mededeeling van hetgeen Strabo en Tacitus ons hebben overgeleverd omtrent dat volk, ‘dat wij, onder dien naam, alleen kennen door de beschrijving van de veldtochten van Germanicus, in de jaren 14, 15 en 16 na Christus’. Daarna wordt de meening van een dertigtal Deutsche en Nederlandsche geschiedvorschers vermeld, wier opgaven omtrent die woonplaats uiteenloopen tusschen Texel en Holstein, tusschen Friesland en de Lahn.

Aangezien ‘de overvalling van Germanicus in het najaar van 14 na Chr. ons leert, dat de Marsen in zulk een landstreek moeten gewoond hebben, dat de Bructeren, Tubanten en Usipeten gelegenheid hadden om zich in korten tijd te verzamelen tusschen den Rijn en het Romeinsche leger, dat uit het Marsenland naar die rivier terugtrok’, wordt het dan noodig geoordeeld eerst een onderzoek naar de woonplaatsen van deze drie volksstammen in te stellen, ‘waarbij vooral niet uit het oog mag worden verloren de jaren waarin deze geschiedenis plaats heeft gehad’.

En wanneer dan als slotsom wordt opgemaakt: ‘de eenige landstreek, waar - volgens mijne zienswijze - de Marsen kunnen gewoond hebben en die aan alle vereischten voldoet, die door het geschiedkundig verhaal van Tacitus kunnen gesteld worden, is de provincie Overijsel’ - dan is het nog ‘om dit verder zoo duidelijk mogelijk te maken, noodzakelijk om niet alléén dit land zelf, maar ook dat tusschen zijn zuidgrenzen en den Rijn, uit een oudheidkundig oogpunt na te gaan’. Zoo worden dan weder de landweren en de oude wegen in die landstreken op de kaart en op het terrein nagegaan, waarna de tocht van Germanicus in het jaar 14 zonder bezwaren geheel kan worden gevolgd. Als nadere aanwijzing wordt dan gegeven: ‘Uit al het hiervoor medegedeelde blijkt dus dat het gebied der Marsen ten noorden van de Hallerlandweer (gemeente Zelhem) moet gelegen hebben en wel op ongeveer één dagmarsch afstand daarvan verwijderd’.

Voldaan is onze onderzoeker hiermede echter nog niet. In den aanvang zijner studie is de onderstelling gewaagd, dat de naam Marsen ontleend kon zijn aan het land dat zij bewoonden, aan de marsen, laaggelegen plaatsen of kuilen op de heiden, die met water zijn gevuld en waaromheen een smalle strook gras groeit, of aan marschgrond, laaggelegen moerassig en vet land, dat in de middeleeuwen dikwijls mersch wordt genoemd; terwijl in het verhaal van Tacitus voorkomt, dat het hoog vereerde heiligdom (van) Tanfanae (in het Marsenland) met den grond werd gelijkgemaakt. Hij meent dus, dat de bodemnaam ‘Mars’ en eene oude overlevering omtrent de plaats waar de tempel (van) Tanfanae gestaan heeft, nog nadere aanwijzingen kunnen geven omtrent de grenzen van het toenmalige Marsenland, en noemt daarom al de plaatsen in

belegerd door de Brabanders; ge hebt toch wol eens gehoord van onze Trui. Ja, er zweeft u iets van voor den geest, maar 'k zal u helpen, waarschijnlijk hebt ge gelezen gehad *Het beleg van Venlo* in 1511 door Van den Eertwegh. Gertruid Bolwater, zoo heette zij, moet wel eene van die zoogenaamde dragonders geweest zijn. Bij dat beleg, toen Zwartzenburg stadsbevelhebber was, en waarbij, tusschen twee haakjes gezegd, de toren der St. Martinus-kerk gedeeltelijk instortte, werd de stad bestormd; de inwoners verdedigden zich met eendrachtigen wil, dag en nacht bewaakten zij de wallen. Onze Trui deed daaraan mee en ontweldigde eenen vaandrig, die reeds tegen den muur opgeklimmen was, het vaandel en wierp van den walmuur de bestormers met steenen ter aarde. Het beleg werd opgebroken zegt Slichtenhorst, om den "fellen wederstand en onbuygzaeme moedigheyd van de belegerde zelve".

Maar nu M. H., als 'k u verzoeken mag, slaan we den hoek om en laten we dan achter langs het fort gaan. Mag ik u even attent maken op die ruïne, de zoogenaamde "villa Büt". Het fort Ginkel is in 1731 aangelegd door den toenmaligen bevelhebber Reinoud van Reede, ook de Ginkel. — En keeren we ons eens even om, zie over de Maas daar ook de puinen van het fort St. Michel, links van het huis De Staaï. Het werd op Michaëlsdag, den 29. Sept. 1641 door de Spanjaarden aangelegd en in 1643 voltooid. Het had 118,000 Brabantsche gulden gekost, d. i. zoowat 52,000 gld. holl. En wat heeft het nu opgebracht, raad eens? — f. 26,650. Zie even stroom afwaarts: daar ligt het Gebroken slot. 't Is onbekend wanneer het gesticht is; in Keuller's *Geschiedenis van Venlo* komt het in 1511 voor; de vernieling moet in den 80jarigen oorlog plaats gehad hebben, en wel in de eerste helft der 17. eeuw.

En nu hier niet langer stil gestaan; we moeten over het "Hoëgschoar" (vertaald heet het Hooge schoor, d. w. z. verhoogd aangespoeld land), door den beemd de "Miëbaend", en den Veldenschen weg traverseeren. Intusschen kan ik u wel eenige inlichtingen geven over *landweren en wallen*.

De Romeinen, zoo las ik in Ort, alsook de Germanen, maakten op hunne grenzen duidelijke afscheidingen, die naarmate zulks noodig was, meer of minder verdedigbaar waren. Die grensscheidingen bestonden uit een of meer wallen moe evenwijdig loopende droge of natte slooten. Prof. Schneider heeft er twee namen voor: "Gebrückgraben" en "Pfalgraben". De eerste soort is in Nederland alleen bekend; zij loopen in afzonderlijke, doch aan elkander sluitende armen, die een terrein of landstreek af- of insluiten; zij zijn met levend hout beplant om de daarachter staande verdedigers te beschutten; terwijl evenals bij de Romeinsche wegen, wachtheuvels voor versterkte observatie- en signaalstations op onderlingen gelijken afstand aan deze landweren liggen.

De Pfahlgraben vormen een doorloopende linie en hebben dezen naam gekregen, omdat hier een rij van aan elkander verbonden palen, de beschutting geeft; in plaats van wachtheuvels zijn bij deze soort van landweren, gemetselde steenen torens gebouwd, waarschijnlijk op denzelfden afstand van elkander als de wachtheuvels. Deze vindt men aan den rechteroever van den Bovenrijn. De Gebückgraben werden door de landbewoners zelveu, onder Romeinsch opzicht, gebouwd, en deze ook met den veiligheidsdienst daarbij belast; de Pfahlgraben echter werden geheel door Romeinen alleen vervaardigd, die ook de wachtdiensten daarbij waarnamen. In vele streken ten noorden en zuiden van den Rijn, ook in Limburg en Noord-Brabant zijn een groot aantal wallen meest van kleine slooten vergezeld, die in een rechte of gebogen lijn de eene landstreek van de andere afscheiden, of wel één of meerdere drie of veelhoekige terreindeelen insluiten. Dergelijke wal-insluitingen worden op sommige plaatsen bij honderden gevonden, hoewel zij bij het meer en meer ontginnen van den bodem, merkbaar verdwijnen; niet alléen op plaatsen waar goede bouwgrond is, vindt men ze, maar in eenzame heiden, bosschen en moerassen zijn zij zelfs talrijker en

van den Bovensten Houtmolen 's avonds laat uit de stad; aan de waterkom gekomen, zag hij boven op den berg eenen man staan; meenende dat het een kameraad was, bijgenaamd de Dikke, riep hij "Dikke, geef mij eens wat vuur!" Nu kwam hem de vuurman na, maar de knecht dreef zijn paard in galop en was juist de schuur van zijnen molen binnen, toen hem de vuurman inhaalde; des morgens vond men eene koolzwarte hand op de schuurdeur afgeteekend.

Komen we op de Romeinsche wegen in de eerste plaats terug. Van Venlo liep een heerweg naar Kaldenkirchen, hier dicht langs den molen. Achter het grensstadje verdeelde hij zich in twee armen, waarvan de eene over Breyel, Speck, Boenheim, Dulken, voorbij de Pohlhut op Viersen enz. naar Neuss. De andere arm achter Kaldenkirchen ging over Bruggen, Niederkruchten enz. naar Julich, tusschen Aken en Keulen. Wij hebben dus drie wegen van Venlo uitgaande de 1. over Herongen, Wankum enz. naar Binsheim-Orsoy en Homberg; de 2. tot Hinsbeckerbroek; de 3. naar Kaldenkirchen, in twee armen naar Neuss en Julich.

Als men deze op de kaart ziet, dan loopt de eerste in noordoostelijke, de tweede in oostelijke, de 3. in zuid-oostelijke richting. Nu komt er een vierde Romeinsche weg van Xanten naar Tudderen bij Sittard en verder naar Coriovallum (Heerlen). Deze doorsnijdt de drie eerstgenoemde: de eerste aan deze zijde van Herongen, de tweede aan den berg bij de Zeven bronnen, loopt voorts aan deze zijde van Leuth, en doorsnijdt de derde vlak achter Kaldenkirchen. De eerste Romeinsche weg van Venlo liet Herongen rechts liggen, liep dus tusschen Herongen en 't Zand bij Stralen. Daar wordt hij door den weg Xanten-Tudderen doorsneden. Van dit punt gaat deze laatste weg uit het zuidelijk gedeelte van Niederdorf, waar Romeinsche oudheden te voorschijn kwamen, als oude grasweg met kiezelsporen door de akkers en daarna door het bosch, voorbij Louisenburg, waaar ook Romeinsche oudheden zijn gevonden, en eindelijk over de heide, waar hij plotseling ophoudt. Prof. Schneider heeft in de Herongerheide geen sporen meer gevonden, eerst daar waar de weg Venlo-Hinsbeck de chaussee Herongen-Leuth doorsnijdt, vond hij ongeveer 400 passen van de chaussee in het bosch den weg terug, als een lage kiezelrug die tot aan de westzijde van Leuth, waar Romeinsche oudheden zijn gevonden, kan gevolgd worden. Van Leuth gaat de heerweg met de chaussee samen naar Kaldenkirchen; van daar onder den naam van "Ravenstrasse" hier en daar met zijwallen, eerst door de akkers, dan door het bosch, in zuidelijke richting, en komt bij den Weissen Pfahl in de Maasvallei. Hij volgt nu de Duitsch-Nederlandsche grens langs eenige grafheuvels en heet "Prinsendijk" of "Prinsenbaan". Aan het einde van het Bruggenerbosch, waar de weg iets links draait, komt hij op Nederlandsch grondgebied; de kiezeldam is aan de beide oevers van de Zwalm goed zichtbaar. — Verder willen we hem maar niet volgen. Buyx teekent echter van Pont uit drie wegen, nl. een naar Arcen, een naar Stralen en Tegelen (waarschijnlijk is de zoogenaamde oude postweg bedoeld) en een naar Wachtendonk. Ook Leemans en Habets veronderstellen eenen weg die, te Venlo of even onder de stad, met de overzij der Maas in verbinding stond.

M. H., ik hoop dat de wandeling in 't bosch en over de heuvels, met het schilderachtig dal en de waterkommen, u het droge dezer beschrijving minder heeft doen gevoelen. We staan nu voor de Jammerdaalsche heide, met hare Germaansche en Romeinsche oudheden. Ziehier wat de heer Ort ervan vertelt: Nu moet ik een andere vindplaats van Romeinsche en Germaansche oudheden beschrijven, die evenals Lusseike is gelegen op den heuvelrand, die bij het Noorderkanaal begint, Venlo één K. M. westelijk laat liggen en in bijna rechte lijn tot aan het vroeger genoemd Bruggenerbosch doorloopt, nu eens zeer nabij, zooals bij Venlo, dan eens verder van de Maas verwijderd, naarmate die rivier haar loop neemt. Die vindplaats draagt den naam van Jammerdaalsche heide en ligt bij de grenzen van Venlo en Tegelen. Het is een hooggelegen heide, in het noordwesten vormen de steile heuvelhellingen, met moerassig

oudheden zijn; zoo ook bij ons Lusseike. Op bladz. 68 van *Oude wegen* enz. heb ik vermeld, dat ik daar scherven van Romeinsche tegels en andere Romeinsche potscherven heb ontdekt, na dien tijd zijn daar twee bronzen Romeinsche penningen gevonden: één van Augustus met een altaar en PROVIDENT op de keerzijde, die onder Tiberius is geslagen, en één van Domitianus, geslagen in 95 of 96 tijdens zijn XVIIe consulaat. Ik vond onder het vermelde puin ook scherven van Germaansche urnen en één grooten ijzeren nagel en ring. In de nabijheid van Venlo is mij geen andere dergelijke plaatsnaam bekend, wel te Holt-Blerik, waar een perceel land tusschen het dorp en den weg naar Maasbree *Op de Luis* heet, en de weg daarnaast de *Luisweg* wordt genoemd. Ook te Kaldenkirchen trof ik dien naam aan; een groep huizen, westelijk van de plaats gelegen, aan den weg naar Tegelen, heet *im Luys*. Toen ik voor eenige weken bij den hollen weg "de Voerdijk" stond, daar waar de landweer van de Jammerdaalsche heide eindigt en waar nabij de vierkante ("driehoekig" is in mijn boek een drukfout, waarop ik vermeen dat ik U per briefkaart attent heb gemaakt voor het drukken in het *Weekblad*) pottenbakkerij is gevonden, zag ik, dat een zacht glooiende afrit in den hollen weg uitkomt en dat zijn verlengde eerst over de kale heide en dan voort als bijna lijnrechte weg langs den Oelishof naar de huizen "im Luys" en Bracht loopt. Vermoedelijk heeft die weg een beteekenis, daar hij eene korte verbinding daarstelt tusschen de Jammerdaalsche heide (Sablones) en den Romeinschen weg Venlo-Juliacum, in zuidelijke richting. In mijn boek heb ik niet vermeld, dat ik tusschen 1875 en 1878 op de heide, onmiddellijk nabij de pottenbakkerij, Germaansche urnen heb ontgraven en in diezelfde jaren en ook in 1881, de urnen van het grafveld ten zuiden van den bovensten watermolen heb opgedolven. (In laatstgenoemd jaar 2 urnen en een deksel.) In den weg die door deze begraafplaats loopt liggen duidelijk vijf grafheuvels, die wel gedeeltelijk door den tijd en door het aflaggen zijn geslecht, doch zelfs voor een weinig geoefend oog nog best zijn waar te nemen. Mijn bezoeken aan de Jammerdaalsche heide heb ik opzettelijk in de laatste jaren zoo veel mogelijk in het geheim verricht en wel om de volgende reden.

Op een Zondag morgen bezocht ik de fundamenten van het Romeinsche gebouw nabij den Oelishof, die mij reeds sedert een jaar of negen bekend zijn, en ziet eenige dagen na mijne tehuiskomst te Breda, las ik in de couranten dat daar fundamenten van een Romeinsch gebouw waren gevonden, in de nabijheid van Venlo. Nu ik toch met U de Jammerdaalsche heide behandel, wil ik met een enkel woord de punten wederleggen, welke door den heer Michels, in no. 16 van het *Weekblad*, werden besproken. Ik doe dit bij uitzondering en neem anders geen notitie van dergelijk geschrijf, waarvan de bedoeling eene andere is, dan het belang van de wetenschap te bevorderen. Wat punt 1 aangaat, zoo liggen er 5 en geen 2 grafheuvels in den weg ten zuiden van den bovensten watermolen, bovendien spreekt M. zich zelf daarin tegen. Punt 2. Over de driehoekige of vierkante bakkerij sprak ik reeds hiervoor. Punt 3. De heer dr. W. Pleyte en ik hebben de bakkerij onderzocht voor dat wij bij M. kwamen, daarna zijn wij er nog eens met hem geweest. De afrit had hij niet gezien, noch had hij, uit den hoop dakpannen, door hem gevonden, de gevolgtrekking gemaakt dat daar een woning was geweest; het geheugen laat den heer M. wel eens in den steek, zooals bij het laatste en 4e punt duidelijker blijkt. De heer M. haalt eene zinsnede aan uit een brief van mij, geschreven in 1880, luidende: "... vooral omdat ik van het Jammerdaal nog niets bezit". Deze zin nu *moet* betrekking hebben op het *dal* zelve, daar ik mij herinner dat M. mij eens schreef, dat *hij in het dal* een keldertje had gevonden; of wel heb ik er mede bedoeld, dat ik toen niets meer van de Jammerdaalsche heide bezat, daar de urnen in het Museum waren. — De heer M. toch is in December 1877, eenige dagen voor mijn vertrek naar Deventer, in mijne woning geweest, waar ik hem urnen van verschillende grafvelden liet zien, ook van de Jammerdaalsche heide, welke voorwerpen hem het plan deden opvatten om daar ook te gaan zoeken. Bij die gelegenheid schonk ik

Overijssel en Drente op, waarin of waarbij het woord mars voorkomt, hetgeen aldaar veelvuldig het geval is, om zoodoende ongeveer de uitgestrektheid van het oude Marsenland te bepalen. De plaats waar de tempel (van) Tanfanae gestaan heeft, weet hij nog niet met zekerheid te zeggen. Eene legende stelt die op Tankenberg bij Oldenzaal, zeker de oudste stad in het Marsen- en Tubantenland. Daarover zal hij in eene volgende aanteekening handelen.

Die volgende aanteekening: ‘Oldenzaal tijdens de Salische Franken en de oude gerechtsplaatsen, namen van hoeven en overleveringen in de Marken Berghuisen en de Lutte’ (verschenen 1901), is de meest uitgebreide (200 bladzijden) en geeft in de verschillende wandelingen langs wegen en buurten buiten Oldenzaal, vooral aan een leek, een juist denkbeeld van de wijze, waarop een oudheidkenner uit alles, wat hij op zijn weg tegenkomt, uit de eenvoudige namen der hoeven zijne gevolgtrekkingen weet te maken.

Ook hieruit een enkele greep. ‘Drie kilometers ten zuiden van Oldenzaal’ - zoo lezen we op bladz. 153 - ‘wordt de kunstweg naar Enschede gesneden door een beek, die ongeveer bij de oostelijk van dien weg gelegen hoeve de Ulenkotte in de elfter lescap van de marke der Lutte ontspringt’. (bladz. 156) ‘De Ulenkotte staat met den nachtuil in verband. Die vogel bezit een voorspellend vermogen; door zijn klagend geluid geeft hij de nadering van den dood aan, hij is een ongeluksvogel en in de wilde jacht, die door Wodan of door Holda wordt aangevoerd, vliegen soms twee uilen vooraan’. (bladz. 157) ‘Uit deze omstandigheid leidde ik af, dat bij de Ulenkotte een grafveld moest zijn. Werkelijk vond ik grafheuvels, op een paar honderd meters achter de Kotte, achter het nabijgelegen Kersthuis....’

Volgens belofte komt de schrijver in deze aanteekening terug op de door Tacitus gebezigde uitdrukking: ‘templum quod Tanfanae vocabant’, en geeft hij eene uitvoerige verklaring, waarom hij niet, zooals Van der Aa en Weeling, Grimm en Van den Bergh, gelooft aan eene godin Tanfanae, doch van meening is, dat Tacitus ‘Tanfanae’ had moeten schrijven, hetwelk de beteekenis zou hebben van ‘geheiligde gerechtsplaats’; dat verder de hunnebedden op Tancenberg (bij Oldenzaal) te zamen den templum Tanfanae vormden, en dat die hunnebedden in het jaar 14 door de Romeinen met den grond werden gelijkgemaakt. In de volgende studie ‘De Germaansche God Mars’ wordt deze als de godheid aangewezen, die in den templum Tanfanae het Recht vertegenwoordigde en tevens als de stamvader en wetgever van de Marsen, waardoor eene afleiding van dien volksnaam van marsch- of marsland moet vervallen. In het vijfde of laatste deeltje der aanteekeningen (verschenen in 1904) wordt, in afwachting dat door particulieren of van regeeringswege daartoe het noodige gedaan wordt, een voorloopig onderzoek ingesteld naar de Romeinsche linker-Rijnoeverwegen in het Batavenland, waaromtrent we in den aanvang de klacht lezen: ‘Nooit heeft er een geregeld onderzoek naar de Romeinsche wegen in Nederland plaats gehad; ik betwijfel zelfs of men getracht heeft het spoor te vervolgen, dat men daarvan te Kesteren heeft gevonden. - In Duitschland stelt en het publiek en de regeering meer belang in dergelijke zaken, zooals mij persoonlijk dikwijls is gebleken’. Ort heeft het zijne gedaan, om in die leemte te voorzien. Vóór het verschijnen van dit laatste deeltje had hij gemeend in een oude strijdvraag een woordje te moeten medespreken. Mijn geleerde vriend Prof. Blok had den 22en Januari 1903 in de eerste vergadering van de Vereeniging ‘Oud-Leiden’ eene voordracht gehouden over de oude geschiedenis der Academiestad, en als uitslag van zijn onderzoek o.a. medegedeeld, dat de stad geen recht had, om zich Lugdunum te noemen.

Ort was ook in Leiden in garnizoen geweest, en natuurlijk - kan men wel zeggen - had hij dit geschilpunt in den kring zijner onderzoekingen opgenomen. Reeds in Maart d.a.v. verschijnt zijn

natuurlijk meer in oorspronkelijken vorm. Om de vroegere bestemming van die wallen te leeren kennen, verwijst Schneider naar Tacitus, Germ. 16, waar men het volgende leest:

"Dat de Germanen geen steden bewonen is bekend genoeg, ook dat zij geen bij elkaar liggende woningen dulden. Zij bouwen van elkaar af en verspreid naar dat hun een bron, een veld of bosch bevat. Zij bouwen wijken, niet op onze wijze, uit samenhangende en aaneenverbonden gebouwen samengesteld; ieder omringt zijn huis met een ruimte, 't zij als middel tegen brand, of omdat men geen begrip heeft van bouwen".

Hieruit blijkt dat men twee soorten van woonplaatsen bij de Germanen moet onderscheiden, nl. eenige wijd uit elkander gelegen hofateden, waarvan nu nog een drie-, vier- of meerhoekigen wal over is, en een soort van dorpen, die echter van Romeinsche dorpen zeer verschilden. Cesar vermeldt reeds zulke dorpen bij de Menapiërs en Sicambers, Tacitus bij de Marsen en Catten.

De plaatsen, waar zulke dorpen hebben bestaan, zijn nu te herkennen aan de vele wallen, die elkander onder verschillende hoeken snijden en daardoor terreinen vormen, waarop de woningen stonden.

Dikwijls liepen er wegen door, die de dorpsstraten vormden en zij wallen en slooten hebben van grootere afmetingen dan de overige.

Wallen, die een grooter terrein afscheiden, moeten als grenzen tusschen dorpen of tusschen eigendommen van geslachten of stammen beschouwd worden, en zijn dat niet zelden tegenwoordig nog, zooals de landweer van Calbeck en die in de Jammerdaalsche heide bij Venlo—Tegelen. Het is wel waar, dat ten tijde van Caesar bij de Germanen geen persoonlijke grondeigendommen bestonden, doch na de verovering van deze landstreken door de Romeinen, toen de stammen aan een vaste woonplaats werden gebonden en de akkerbouw meer en meer werd uitgebreid, mogen wij aannemen, dat het persoonlijk eigendom spoedig is ontstaan.

M. H., laten wij nu eens even op dezen heuvel staan; in deze buurt hebben we meerdere kleine wallen, zooals ze alleen en talrijk zijn tusschen Rijn en Maas, vooral te Cranenburg, Kleef, Goch, Calcar en Uden, volgens Schneider; waaraan Ort die van Venlo toevoegt, als: Tusschen de Maas en den Straalschen weg: Veegtes, Kruisberg, Zwartwaterkamp, Groethof, Eikelveld, Hanenkamp, Hoogenkamp, Ketelberg, Voutenberg, Neurkenskamp enz.; Tusschen den weg naar Stralen en die naar Herongen: Lovendaal, Groothoogstraat, Arenberg, Genraai, Aan de Rijnstraat, Aan de Kluis (ouden van dagen wisten nog dat hier een eremiet woonde), enz.;

En tusschen den Kaldenkerker en Tegelschen weg: Aan het Jammerdaal, Aan de Kluis, Vrijenbroek, Kleinkamp, Wylrehof, Hulsforthof, Voordijk, Wittendijk, Aan Vindelsweg, enz. De grootste wal in onze buurt is aan de overzij der Maas; hij loopt van af het moeras bij het wachthuisje no. 6 der spoorlijn Venlo-Horst, in een halven cirkelvorm, met de holle zijde zuidoostwaarts gekeerd, in een richting van het zuidwesten naar het noordoosten. Hij is meer dan 2 meter hoog, 9 meter breed, en ongeveer 700 meter lang. Door het volk wordt hij den "Germaanschen wal" genoemd. De natuurlijke heuvels in het noordoosten volgende, zegt Ort verder, tot nabij den grooten weg Venlo-Horst, ziet men weder een wal, zooals de vorige, sluitende aan den bovenrand des heuvels en een richting volgende van het oosten naar het westen, achterom de boerenhofsteden "de Saar" of "Laar" en "St. Jan", tot aan het moeras "het Meir" ten oosten van "Berkterbroek". Dit gedeelte van den wal is hier en daar afgebroken door vergravingen, ten gevolge van ontginning der heide, op sommige plaatsen heb ik hier ook twee wallen achter elkander gevonden.

In het zuidoosten bevinden zich ook wel gedeelten van wallen, doch zonder dat ik nog onderlingen samenhang daartusschen heb kunnen vinden. Het terrein tusschen die wallen heet "de Römer" en is eene groote Germaansche begraafplaats, waarop echter geen spoor van Romeinsch oponthoud was gevonden, totdat ik kortelings het geluk had, in het lage land, het Meir genaamd, vele Romeinsche potscherven en stukken turfsteen te ontdekken. Volgens een daar nabij wonend landman moet vroeger een heuvel midden in het Meir hebben gelegen, die uit elkander is geworpen; vele potscherven en

terrein onderaan, de grens, in het noordoosten loopt een beek die twee waterkommen en een eng dal, het Jammerdaal vormt; in het zuiden loopt een landweer van ongeveer 2000 M. lengte, terwijl aan de oostzijde tusschen de beek en de landweer de toegang afgesloten is door de chaussee Venlo-Kaldenkirchen, welke weg, zooals vroeger door mij is beschreven, van Romeinschen oorsprong is. Door het aanleggen van de spoorbaan Venlo-Kaldenkirchen hebben hier, vooral aan de oostzijde veel veranderingen plaats gehad, doch daar de baan door het dal van de beek loopt, is de vlakte zelve in zijn ouden toestand gebleven. Een holle weg, die zich na eenige passen in twee armen verdeelt, geeft aan de noordzijde toegang tot de heide; een tweede weg, van den Bovensten Watermolen in zuidelijke richting loopende, moet wel van later tijd zijn, daar vele der grafheuvels, waarin ik Germaansche urnen vond, op den weg liggen; een derde weg die, van de Kaldenkircher chaussee afkomt, neemt weldra zijn richting op Gasthuishof en Kaldenkirchen en geloof ik ook van minder belang. Westwaarts van Leuth begint een weg, die eerst in zuidelijke, daarna bij Brand en het Rosenhaus een westelijke richting heeft en nabij laatstgenoemd huis aan de boven beschreven landweer aansluit en langs de beide zijden daarvan voortloopt, totdat de landweer bij de heuvelhelling eindigt, doch de weg als holleweg met veel wendingen in de Maasvallei daalt en voorbij den Hulsfort naar de chaussee Venlo-Roermond loopt en naar de Maas tegenover Holt-Blerik, welken weg Habets vermeent de verbindingsweg of diverticulum is tusschen de twee wegen op de beide oevers, zooals hiervoor is vermeld.

Zuidwaarts van de landweer ligt de Oelisheide met den Oelishof, blijkbaar van Olla= pot, afkomstig; terwijl het opmerkelijk is dat ook nog in de Venloosche en Roermondsche volkstaal steeds een wijde aarden pot, een oelis genoemd wordt. Vooral in de berghellingen, die deze heide begrenzen tot aan de chaussee Tegelen-Kaldenkirchen zijn groote uitgravingen gedaan om aarde te bekomen tot het vervaardigen van dakpannen, tegels, enz., die "Potkuilen" worden genoemd. Zeer vele Romeinsche dakpannen, urnen en ander vaatwerk zijn daarbij te voorschijn gekomen, ook vaatwerk uit de middeleeuwen, waarvan ik enkele exemplaren in mijn bezit heb; de grootste bakkerij schijnt in het Jammerdaal, bij den Ondersten Watermolen geweest te zijn; juist achter den molen heeft de zoon van den molenaar, de heer Hubert Michels een menigte middeleeuwsche potten uitgegraven.

In 1879 had diezelfde heer het geluk een Romeinsche pottenbakkerij op de Jammerdaalsche heide te ontdekken; zij had een langwerpigen driehoekigen vorm, zeer vele reeds gebakken vaten met versieringen stonden er in, ook ongebakkene doch die geheel gevormd waren van klei. Eenige weken na de ontdekking bezocht ik de vindplaats; een groote menigte scherven van gebroken vaatwerk lag naast de gedeeltelijk weder toegeworpen bakkerij, terwijl ongeveer 30 passen noordwaarts gebroken Romeinsche dakpannen bij elkander lagen. Blijkbaar was hier eenmaal de woning of hut van den pottenbakker, ja zelfs vonden de heer dr. W. Pleyte die mij vergezelde en ik, na een nauwkeurig onderzoek van de berghelling, den afrit die van de woning naar den voet der heuvels leidde, waar de potaarde moest gehaald worden.

Eenige minuten gaans noordoostelijk van deze vindplaats had ik reeds vroeger een Germaansch grafveld met groote en goed bewaarde grafheuvels gevonden, urnen met en zonder deksels werden daar door mij en Fr. Deserrière ontgraven en zijn nu in het Museum van oudheden te Leiden.

Op de heide, tusschen het Jammerdaal en de spoorbaan naar Kaldenkirchen gelegen, alsook onmiddellijk ten zuiden van de landweer, zijn door mij Romeinsche potscherven, ook van terra sigillata, gevonden. Grondslagen van gebouwen werden door mij ontdekt, tusschen de landweer en den Oelishof, waar een gebouw schijnt gestaan te hebben, waarnaast een put lag, die trechtervormig was uitgebouwd, bij het snijpunt van de landweer en de Duitsehe grenslijn waar een kapel schijnt geweest te zijn; op beide plaatsen vond ik gewone steenen, zoodat ik, bij dat oppervlakkig onderzoek, tot het besluit kwam dat op beide plaatsen moderne gebouwen hadden gestaan.

De heer Hubert Michels heeft in gezelschap van dr. Boetskes, die op

hem een urn afkomstig van den Romer te Blerik.

Dit schijnt M. vergeten te zijn, doch genoeg hierover, ik zal U liever nog enkele bijzonderheden van de omliggende heide mededeelen. Dicht naast de oostzijde van den hollen weg, welke in zuidoostelijke richting achter langs den ondersten molen naar de heide loopt, ligt niet ver van den vijver in het kneupelhout een zeer groote natuurlijke steen, tegenwoordig nogal diep in den grond gezakt. Bij een onderzoek bleek dat die steen op kleinere steenen rustte; of hij tot iets gediend heeft is, evenals bij dien van den Ketelberg, moeielijk te bepalen.

Onmiddellijk achter dienzelfden watermolen is, door den zoon van den molenaar, den heer Michels, zeer veel vaatwerk uit de middeleeuwen opgegraven.

Zoo als U bekend is, ligt ten zuiden van de landweer in de Jammerdaalsche heide, de Oelis- of Potheide. Ik ontdekte dat die heide aan de zuidzijde door een tweede landweer wordt afgesloten van het bouwland dat bij den weg van Tegelen-Kaldenkirchen is gelegen. Deze landweer loopt ongeveer van het westen naar het oosten en van grenspaal no. 450 af langs de grens, tot dicht bij het Zollhaus am Schwan, steeds de eerste landweer, die bij het Rosenhaus bij de chaussee komt, nadererende. Of deze twee landweren voortzettingen in de richting van Leuth hebben gehad, en of de wallen bij de hofstede "Brand" er mede in verband staan, durf ik nog niet vaststellen. Tegenover Wambach bestaat de tweede landweer, op een klein gedeelte, uit twee wallen, die een langwerpig terrein insluiten, dat volgens dr. Boetskes "*de beugelbaan*" heet. Deze naam trof mij, daar ik verleden zomer in het Kondelwald, bij Alf a/d Moesel, een Romeinschen weg heb onderzocht, die den naam van "*Kegelbahn*" draagt.

En nu ten slotte een enkel woord over de door U vermelde mededeeling van een bekend archeoloog, die vermeent dat veel wegen, die voor Romeinsch worden gehouden, van Frankischen oorsp[r]ong zouden zijn.

Limburg moet in de eerste eeuwen onzer jaartelling minstens even bevolkt zijn geweest als tegenwoordig, zooals blijkt uit het groot aantal heidensche begraafplaatsen, die reeds bekend zijn; en hoeveel zijn er nog aan de aandacht van die menschen ontgaan, die belang in zulke zaken stellen en er publiciteit aan geven als iets wordt gevonden? Zulk eene bevolking had, voor onderling verkeer, vele wegen noodig, terwijl zeer zeker de kasteelen aan de Maas met die aan den Rijn door wegen verbonden waren, daar bij de Romeinen het geheele net van heerwegen met een krijgskundig doel was ontworpen en aangelegd.

Hoe de Romeinen wegen bouwden is door mij uitvoerig in mijn boek vermeld; wel hebben zij aan buurt- of vicinaalwegen niet die zorg besteed die zij bij groote heerwegen hadden, maar om zulke wegen te herkennen zijn vindplaatsen van oudheden, vooral van grafvelden van het grootste nut, daar het bekend is dat zij hunne dooden onmiddellijk naast de wegen begroeven.

De door mij beschreven wegen dragen allen de kenteekenen aan Romeinsche wegen eigen of loopen langs meer dan één grafveld. Hadden de Franken nu ook een wegebouw waardoor hunne wegen van andere zijn te onderscheiden? Ik betwijfel dit zeer en anderen met mij, b. v. de heer Peigné-Delacourt, die in eene vergadering van het Archeologisch Instituut te Rome, 20. April 1863, zeide, dat de oude wegen in Belgica Secunda volgens onderzoekingen drieërlei zijn. De eerste soort waren de Romeinsche, de tweede de Gallische en de derde soort de Merovingische. Volgens hem brachten de laatste soort de verbindingen tot stand tusschen de vorstelijke bezittingen, doorgaans waren zij 20 meter breed en meest zonder eenigen bouwkundigen grondslag, ten gevolge waarvan zij binnenkort niet meer terug te vinden zullen zijn.

Dat de Franken de Romeinsche wegen, die in verval waren gekomen, weder herstelden, is bekend en als een voorbeeld daarvan moet ik U naar bladz. 59 en 60 van mijn boek verwijzen, waar de Karstrasse of Karlstrasse te Lobberich en te Hinsbeck is beschreven. Indien de naam van een weg geen vast gegeven daarstelt, dat hij van Frankischen oorsprong is, dan kan men alleen *vermoeden*, dat hij tot dat tijdperk behoort; zelfs het vinden van Frankische oudheden levert geen zekerheid op, daar de Franken zich bijna overal in oude

‘Lugdunum’ in druk, waarin hij, na een betoog van 20 bladzijden, besluit:

1. Volgens de wegmaten, door de Romeinsche geographen opgegeven, lag binnen de tegenwoordige stad Leiden vroeger een plaats Lugdunum.
2. Deze plaatsnaam beteekent gerechtsplaats op een duin.
3. Deze gerechtsplaats, op en bij het Pieterskerkhof gelegen, is nog in de middeleeuwen in gebruik voor het grafelijk gerecht. De plaatselijke inrichting daarvan en de plaatsnamen daar en daarbij wijzen ontwijfelbaar terug op den ouden Germaanschen toestand. Oud-Leiden kan dus rustig zijn, Het was en blijft Lugduno-heim’.

Een belangwekkende kamp tusschen den beroeps-geschied- en den dilettant-oudheidkundige!

In het eerste jaarboekje van Oud-Leiden (1904) gaf Prof. Blok volgens belofte de uitwerking zijner aantekeningen in een stuk, met het opschrift ‘Lugdunum Batavorum’, waarin hij zijne meening, in de vroeger gehouden lezing uitgesproken, tegen de opvatting van Ort handhaafde, terwijl daarachter als tweede stuk een uittreksel volgde uit Ort's brochure ‘Lugdunum’. De gronden, door laatstgenoemden aangevoerd - voornamelijk ontleend aan de plaatselijke ligging volgens de Peutingertafel en het reisboek van Antoninus, alsmede aan de beteekenis van het woord Lugdunum - werden in het eerste stuk gewogen en te licht bevonden; op (vermeende) fouten werd daarbij de aandacht gevestigd; en ten slotte - wel eenigszins met al te groote verzekerdheid van gelijk te hebben - ‘na deze uitweiding over de beweringen en onderstellingen in de brochure van den heer Ort, met erkentelijkheid voor de goede bedoeling daarvan afscheid genomen’.

Maar Ort was de man niet om op die wijze van zich of van zijne brochure te laten afscheid nemen. Als hij gewaagd had tegen een hoogleeraar in de geschiedenis in het strijdperk te treden, dan was dit omdat hij de heilige overtuiging had, dat zijne meening de juiste was, en nadat hij de zaak vooraf van alle kanten bekeken had. In den Nederlandsche Spectator 1904 Nos. 10 en 16 leverde hij dan ook de bewijzen, dat zijn harnas deugdelijker was, dan zijn bestrijder gemeend had, en dat het niet zoo gemakkelijk was, daarin de zwakke punten te treffen. In die weerlegging vooral komen Ort's degelijk weten, zijne oorspronkelijkheid, ja zelfs zijne persoonlijkheid uit. Wie hem gekend hebben, hooren hem met de ietwat krijschende stem, die hem soms eigen was, en op elk woord de klemtoon leggende, den volzin uiten vóór hij dien neerschreef: ‘Begríjpt U nu, Professor, waarom ik met dien god Lug 1 niets te maken wil hebben bij mijne determinatie van Lugdunum?’ Hij besloot zijne repliek met de mededeeling van een door hem ontvangen schrijven van den heer Espérandieu te Parijs dd. 15 Août 1903, waarin o.a. ‘Dans le prochain numéro de la Revue que je dirige 2, vous trouverez un petit compte rendu de la brochure Lugdunum. Il se peut que vos conclusions ne soient pas acceptées par tout le monde: la langue celtique est tellement obscure, que toutes les opinions, lorsqu’elles sont raisonnables et suffisamment justifiées, sont permises. Mais les idées nouvelles que vous exprimez l'emportent certainement sur beaucoup d'autres et sont à envisager sérieusement’.

Prof. Blok heeft aan Ort het laatste woord gelaten. Ik zal mij wel wachten, uitspraak te doen, aan wien in deze de zegepalm moet worden uitgereikt; maar ik meen in het bovenstaande is Ort's werkzaamheid op oudheidkundig gebied medegegedeeld, voor zooveel hij daaraan naar buiten uiting heeft gegeven. Zijne geschriften dragen blijk van degelijke studie, scherpzinnig combinatie-vermogen en vooral van frissche oorspronkelijkheid. De schrijver volgt zijn eigen weg. Hij neemt wel kennis van wat anderen vóór hem over het te behandelen onderwerp hebben gezegd, maar hij laat zich door geen van hen leiden, en ziet er niet tegenop gevolgtrekkingen te maken in strijd met wat oudheidkundigen van naam als vaststaande hadden verkondigd. Het is daarom begrijpelijk, dat ook zijne inzichten niet door ieder als ‘de waarheid’ zullen worden aangenomen, te meer waar het handelingen en toestanden betreft, die

stukken steen, die te voorschijn kwamen, werden over de akkers verspreid.

Ziet u daar in de Kruisbergen, ook wel Genooyer bergen genoemd, de kapel. Daar ligt begraven zuster Agnes Maria Huyn van Amstenrade, beroemd door deugden, genaden en gaven Gods. Zij leefde in het klooster Trans Cedron. Haar lichaam zou onbederfelijk zijn. Vroeger stond ter plaatse dezer kapel het klooster Mariëndaal, welke naam thans de in 't vorig jaar zich op Gerritten gevestigde Dominicanessen hebben overgenomen. Op het terrein daar gindsch tusschen Genooi en Velden, de Rummer geheeten, kampeerde in 1794, generaal Pichegru met zijn leger.

Daar we nog een heel eind te wandelen hebben, zullen we den Veldenschen weg niet verder oploopen om het Zwartwater te bezoeken, en maar dadelijk oversteken.

Heeren, ziet u dat geel huis daar voor ons, links vóór Besjes, waar die twee hoge boomen, naar 'k meen in 1769 gepoot, voor de deur staan, dat heet de "Spiker", een kogel ligt als sluitsteen op den gevel. Het is een oud heerenhuis. De Groethof ligt er bij. Voilà Gerritten, le convent des Dominicaines. M. H., thans Mariëndal geheeten. Vroeger woonde hier de heer Heutz, stichter van de liefdadige instelling van zijn naam; vóór hem is 't door zekeren heer Boymans bewoond geweest, lid der familie, welke het museum van dien naam te Rotterdam stichtte. Gaat men achter langs het klooster, dan komt men op den Ketelberg; zoekt daar door het dunne hout te komen en ge hebt een prachtig gezicht op de achter den berg gelegen landstreek, met het Zwartwater, de Vaalkuilen en de zoo romantisch tusschen het hout gelegen, in de laatste maanden meermaals ter sprake gekomen woning van den ... stadsboschwachter.

Maar zullen we nu niet bij de dames Jentjens wat rust houden; onder een kop koffie, die zij zoo goed weten te maken, zal ik u over hetgeen 't eerst volgt onderhouden. Laten we "boven" gaan zitten.

M. H., kijk eens door het raam. Hier tegenover ligt het in den laatsten tijd zoo befaamd geworden schoolgebouw. Van 1836 tot 1860 zwaaide mr. Van Oeyen daar zijn sceppter. Sedert is zij opgeheven. Thans, een goed jaar à peu près, is er een bewaarschool bij de Zusters op Gerritten. Achter de school loopt de spoorweglijn Venlo-Gelder — zie daar rechts — over het land waar de Spanjaarden in 1625 de Fossa Eugenia hebben willen aanleggen, het kanaal om Rijn en Maas te verbinden, van Rheinberg langs Kloosterkamp, Bruggen, Gelder, alwaar het de Niers doorsneed, tot Venlo. — In 1806 had Napoleon I. het plan de Schelde, Maas en Rijn te verbinden. Den 10. Mei 1806 werd gedecreteerd om het "Groote Noordkanaal", aldus werd het thans genaamd, te maken van Antwerpen over Herenthals, met een 8000 meter langen arm naar Lier, over Neerpelt, Loonen, Weerd, Meiel op Venlo. Van hier over Herongen, Louisenburg, Suchtelen, Neerssen naar Grimmhausen bij Neuss. Het kanaal had eene lengte van Antwerpen tot Venlo van circa 115,000 meter, van hier tot den Rijn 52,700 meter. De breedte zou zijn 13 meter, en het zou bevaarbaar worden gemaakt voor schepen van 400 tonnen. De sluizen, elk met eenen val van 4 meter, op het gedeelte Maas-Rijn, zouden komen: 1. aan de Maas, 2. aan het fort Ginkel, 3. tusschen de forten Ginkel en Beerendonk (dit laatste lag ongeveer waar de heer Schram woont), 4. aan den berg, in de gemeente Stralen, 5. te Herongen, 6. tusschen Herongen en Louisenburg, 7. te Louisenburg, 8. en 9. nabij den Rijn. — De geheele onderneming zou een 20 millioen franken kosten. In 1808 begon men ijverig er aan te werken; in 1811 werd het werk gestaakt wegens de vereeniging van Holland met Frankrijk. Ware dit een jaar later voorgevallen, dan ware 't kanaal tusschen Maas en Rijn gereed geweest, zoover was men er al mee gevorderd; er was reeds 12½ millioen frank aan besteed. Meermalen is om de voltooiing zoowel door Antwerpen als Venlo verzocht, maar steeds zonder goed gevolg. Nog is een voor eenige jaren gedaan verzoek min of meer aanhangig te Berlijn en te 's-Hage,

het nabij gelegen kasteel Wambach, aan den weg Kaldenkirchen-Tegelen woont, de eerstgenoemde plaats nader onderzocht. Dit onderzoek trok de aandacht van de bezitters van het land, nl. van de regenten der R. C. godshuizen te Venlo. Die verboden dit onderzoek, doch vervolgden het zelve. Volgens mededeeling van Michels, is daarbij een kelder te voorschijn gekomen gebouwd van mergelblokken, die los op elkander lagen, terwijl om de buitenzijden een gegoten muur was gemaakt van kalk, stukken pannen en tichelsteenen. Hij schrijft mij: "Vroeger heeft volgens het zeggen van mijn vader, op die plaats een schaapskooi gestaan, waarvan de steenen en kalk, waarin blauwsel was, en die door u opgemerkt waren, afkomstig zullen zijn". Voorts meldt hij nog dat onder de dakpannen, van de hiervoor vermelde pottenbakkers woning, een munt van Hadrianus is gevonden, die door den hoer Boetskes van den vinder is gekocht, en dat die heer ook een oud graf heeft ontdekt in den tuin van Wambach bij de twee lindeboomen; de urnen zijn gebroken en worden aldaar bewaard. Dit kasteel Wambach ligt aan de chaussee Tegelen-Kaldenkirchen, is zeer oud en wordt in 1326 "de Hoff to Wambeke" genoemd. Reeds in 1829 heeft de heer Justen, het terrein op de Oelischeide onderzocht en schijnt er een Romeinsch graf gevonden te hebben, zonder dat de vindplaats nauwkeurig wordt opgegeven; hij meent dat de heide die ik beschreven heb, een Romeinsch legerkamp geweest is. De heer Peeters, die hiervan melding maakt, zegt tevens bij zijn beschrijving van Tegelen, dat de Romeinsche weg van Colonia Traiana naar Coriovallum door Tegelen gaat, zonder zijn loop *bepaald* aan te geven.

Een nader en zeer nauwkeurig onderzoek van den weg zal noodig zijn, alvorens zijn loop met juistheid kan vastgesteld worden, mijn vermoeden wil ik echter mededeelen.

Ik geloof dat de weg van de Paesmühle langs "de Nachtigal" naar het Noorder-Kanaal liep zoals Schneider hem tot daar beschrijft; deze weg staat bij Buyx als, de oude weg van Straelen naar Venlo genoemd (op oude kaarten heet hij Postweg, tot voorbij de chaussee naar Kaldenkirchen) en volgt den heuvelrand in rechte lijn tot aan Lusseike. Ik denk dat de heirweg deze richting had, langs Lusseike en op eenige honderden passen afstand voorbij de Zeven bronnen naar het kleine exercitie-terrein, aan de Kaldenkircher chaussee liep, dit terrein schuin overging en als holle weg de heuvels afliep, bij den Ondersten watermolen, van het Jammerdaal in de Maasvallei kwam en verder langs Tegelen, mogelijk door de Mergelstraat, langs Belfeld, Reuver, enz. langs den Maasoever liep. Mogelijk dat uit de nagelaten papieren van den heer Guillon te Roermond, later omtrent dezen weg meer bekend zal worden, doch zoo lang de Nederlandsche Regeering, zijne verzameling oudheden, op vaderlandschen bodem gevonden, benevens die geschriften niet heeft aangekocht, bestaat daarvoor geen kans.

De heer Ort meent dat het station "Sablones" te zoeken is ter plaatse van ons Zand. "Jammerdaal" is een moderne naam, die volgens de landbewoners is ontstaan door dat een werkman bij het bouwen van eenen put, die instortte, daarin levend bedolven werd, en men hem hoorde kermen en jammeren zonder hulp te kunnen verleenen. Niet onwaarschijnlijk acht Ort dat vroeger ook deze heide bij het Zand behoorde.

Keeren we thans over den overweg naar den Tegelschen weg, dan zult ge eenige van de zoo straks genoemde hofsteden kunnen zien. "Hé, gastheer, draai je eens om, wat is dat voor een gebouw daar op den berg, dat hebben we straks niet opgemerkt." — Mijn goede vriend, neem 't me niet kwalijk, maar een gek kan meer vragen, dan tien wijzen kunnen antwoorden. Men noemt het "Casino". Zoo wat in rechte lijn, hier van den overweg te zien, voor ons ligt Wylrehof; dáár, meer zuidelijk op Tegelen aan, de Hulsforthof, en ginds stadswaarts "den Rooden Haan", welke in 1794, bij eenen uitval der Hollanders, toen de Franschen voor de stad lagen, in brand is gestoken. Toen de Belgische generaal Daine, den 10. Nov. 1830, 's namiddags half vier, met nagenoeg 1300 man voor Venlo kwam, behalve nog een 30 ruiters der zoogenaamde Maas-kozakken, en eene menigte lieden op allerlei wijze gewapend, werd halt gecommandeerd bij de

Romeinsche nederzettingen hebben gevestigd. Mocht de redactie van het *Venloosch Weekblad* dezen brief willen publiceeren, zoo zal mij dat zeer aangenaam wezen, daar hierdoor de kans grooter wordt, dat personen, die wat gevonden hebben, en lezen welk groot belang sommige menschen in oude voorwerpen stellen, daarvan kennis zullen geven.

Met hoogachting
BREDA, ORT.
6. Mei 1885. *Ritm. K. M. Academie.*

[uit: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1908]
Levensbericht van Johannes Apollonius Ort.
‘Kijk, daar heb je een stukje Romeinschen weg’. <p>‘Waaraan ziet u dat?’</p>

Uitlegging volgde. Zoo leerde ik vóór ongeveer 25 jaren in den ritmeester Ort een oudheidkundige kennen gedurende een rijtoer te paard, dien wij maakten in den omtrek van Breda, waar wij beiden als leraar - hij tevens als hoofd van onderwijs voor het wapen der cavalerie - aan de Koninklijke Militaire Academie werkzaam waren. Eenigen tijd daarna stelde hij mij in de gelegenheid in zijn huis zijn schatten - zijn urnen, zijn vaatwerk, zijn munten - te bezichtigen. Wanneer ik het nu waag, als gevolg van die toenmalige nadere kennismaking, welke ook in latere jaren bleef aangehouden, en voornamelijk ook ingevolge den aandrang in dezen van zijne achtergelaten weduwe, te voldoen aan het vereerend verzoek van het bestuur onzer Maatschappij, om van den overleden kolonel Ort een levensbericht te schrijven, dan moet mij allereerst de bekentenis uit de pen, dat het mij, als niet-deskundige, niet mogelijk is zijne verdiensten als oudheidkundig onderzoeker in het ware licht te stellen. Ik zal mij dus bepalen tot de mededeelingen en inlichtingen, mij in hoofdzaak door zijne weduwe verstrekt en tot enkele aanteekeningen betreffende de door hem uitgegeven geschriften.

Johannes Apollonius Ort werd geboren te Woudrichem den 2en Mei 1842 als oudste zoon uit het vrij talrijk gezin van dokter W.F. Ort en mejuffrouw S.G. Hanegraaff. Hij ontving aldaar zijn eerste onderricht op de gewone lagere school tot zijn 12e jaar, genoot zijne verdere opleiding aan de toen zoo gunstig bekende kostschool van den heer Kattenbusch te Gorinchem en daarna aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda. Den 22en Juni 1861 werd hij op 19-jarigen leeftijd benoemd tot 2e luitenant bij het 5e regiment dragonders.

Zijn helder verstand, zijne gave van mededeeling, zijne meer dan gewone opgewektheid, zijn zelfstandig, toch meêgaand karakter, zijne goede militaire eigenschappen - al kon hij te zijner tijd op vrij luidruchtige wijze zijne afkeuring over bestaande toestanden of genomen maatregelen te kennen geven - deden hem al spoedig bij zijne meerderen in het oog vallen als een officier, die in aanmerking kon en moest komen voor bijzondere diensten. Zoo was hij in 1870-1872 leeraar in de krijgskundige vakken aan den hoofdcursus der cavalerie te Haarlem; van 1874 tot 1877, in welk laatste jaar hij tot ritmeester werd benoemd, vervulde hij de betrekking van 1e luitenant-adjutant bij het 2e regiment huzaren; in 1879 werd hij als ritmeester-instructeur belast met de africhting der paarden en de opleiding der recruten bij zijn regiment; van 1880-1887 was hij aan de Koninklijke Militaire Academie hoofd van onderwijs in de cavalerie-vakken en in het paardrijden. Als hoofdofficier werd hij later geregeld aangewezen om zitting te nemen in de commissie voor het officiersexamen der cadetten; en toen hij aan de beurt kwam voor een regimentscommando, en men den toenmaligen instructeur aan de rijschool, als daartoe bijzonder geschikt, als kolonel in die betrekking wenschte te handhaven, werd hem door het hoofdbestuur de waardeering zijner verdiensten getoond in zijne benoeming tot kolonel, boven de formatie (op luitenant-kolonels-tractement), eene onderscheiding, die naderhand niemand meer is tebeurtgevallen. Na vier jaren te Deventer het commando gevoerd te hebben over het 1e regiment huzaren, werd hij in April 1899 gepensionneerd.

uit duistere verhalen van twintig eeuwen her moeten worden blootgelegd. Aan gronden voor hetgeen hij beweert, laat hij het evenwel nimmer ontbreken; somtijds is hij daarmede zelfs overstelpend, wat iets vermoeiends geeft bij de lezing zijner geschriften, die zeer zeker niet onder lichte lectuur kunnen gerangschikt worden. Maar die heeft hij ook niet bedoeld te geven. En het is voor hem geen lichte taak geweest, die aanteekeningen bijeen te zamelen. Hij heeft zich vooraf moeten zetten aan de studie van het Latijn, van het Grieksch, ja zelfs van het Keltisch en het oud Germaansch; de kennis der Romeinsche, Grieksche en Noorsche godenleer en mythologie heeft hij zich moeten eigen maken; met de oud-Germaansche en oud-Nederlandsche sagen en overleveringen, met de folklore blijkt hij vertrouwd te zijn. Alleen zijn scherpe blik op het terrein hangt samen met zijne militaire, inzonderheid cavaleristische werkzaamheid, waartoe hij van jongsaf was opgeleid. De rest heeft hij zich zelf moeten leeren, voortgeholpen door enkele goede vrienden, waaronder vooral Dr. M.E. Houck te Deventer; terwijl hij over Keltische uitdrukkingen of duisterheden meermalen in correspondentie was met de heeren Espérandieu te Parijs en Mr. C.A. Serrure te Brussel, welke laatste (sedert overleden) hem meermalen kwam opzoeken.

Alleen vrienden en bekenden weten van zijn werkzaamheid op numismatiek gebied. Zoowel door zijne onderzoekingen in den omtrek zijner verschillende garnizoensplaatsen, als door zijne buitenlandsche reizen naar Trier, Constantz, Badenweiler enz., waarbij hij natuurlijk niet verzuimde kennis te maken met al, wat op oudheidkundig gebied bezienswaardig was, verkreeg hij langzamerhand eene uitgebreide verzameling niet alleen van Romeinsche en Germaansche wapens, werktuigen, urnen, kruikjes, kannetjes enz., maar ook (zoowel door vondsten als aankoop) van voornamelijk Romeinsche consulaire en keizerlijke munten tot een aantal van ±2000 varianten. Op oordeelkundige wijze stelde hij daarvan een catalogus samen, daarbij de indeeling volgende van de bekende werken van Cohen: ‘Description générale des monnaies de la république romaine, communément appelées médailles consulaires. Paris chez M. Rollin 1857’, en ‘Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain, communément appelées médailles impériales. Paris chez M. Rollin 1859’.

De oudste der verzameling zijn wel 3 munten uit Campanië (geslagen 268 vóór Chr.); een der belangrijkste is een denaar van P. Lucinius Stolo, geslagen 17 vóór Chr. en afkomstig uit de verzameling van Dr. Phil. Paul Becker, Directeur van het Lyceum Richelieu te Odessa; van Vitellius zijn er 3 denaren en 2 middel bronzen, een der eerste gevonden te Tiel - munten, die betrekkelijk zeldzaam zijn, omdat die keizer minder dan acht maanden geregeerd heeft. Verschillende munten zijn er bij, die in ons land zijn gevonden, als te Nijmegen, in den omtrek van Gorinchem, tusschen Woudrichem en Almkerk, te Lusseike buiten Venlo, in de Maas te Andel, enz. Drie staan er in den catalogus, als te Leiden gevonden: een middel brons van Nero, een middel brons van Trajanus, en een groot brons van Marcus Aurelius.

De geheele verzameling - zoo verzekerde mij een kenner - blijkt met veel kennis en zorg te zijn samengesteld. Zij zal te Amsterdam door den heer Schulman worden verkocht. De verzameling Germaansche en Romeinsche oudheden blijft bijeen en zal haar plaats vinden in de oudheidkamer te Oldenzaal, gesticht door den heer P.J. Gelderman, tot welker oprichting Ort grootendeels den stoot heeft gegeven, en welker uitbreiding door hem steeds met belangstelling werd gevolgd. Tot aan zijn dood toe is hij zich aan zijn liefhebberijstudie blijven wijden. Na zijne pensionneering zich in den Haag gevestigd hebbende, kon het wel niet anders, of hij moest zich aangetrokken gevoelen tot de vereeniging ‘die Haghe’, waarvan hij lid en bestuurslid werd. Hij had zich voorgenomen in eene der vergaderingen van die vereeniging eene voordracht te houden, ten einde de opgravingen op Arendsburg onder Voorburg (het oude Forum Hadriani) voor te bereiden, en vermoedelijk zouden die in het

maar op 't vooruitzicht van te slagen is weinig hoop. — Iets meer stadswaarts, tegenover den kastelein G. Haanen, steekt nog het bovenste gedeelte van eene peilschaal uit den grond. Een sprookje wil ik u niet onthouden, nl. er was zekeren Hazenpoth, aannemer of opzichter bij de werken van dit kanaal, die, na allerhande daden van bedrog te hebben gepleegd, zijn verdiend loon in de andere wereld zou bekomen hebben, en gedoemd was, om van tijd tot tijd met een gloeienden wagen, bespannen met vier vurige rossen, door de lucht te rijden, over de geheele lengte der vaart. Verscheidene boeren beweerden indertijd zulks te hebben gezien.

Beste juffrouw Jentjens, as je blief! 15 centen voor je lekkere koffie. — M. H. laten we nu, den weg hiertegenover inslaan, langs de school, om den Herongerberg te bereiken. Intusschen wil ik U wat van Romeinsche wegen meedeelen.

Volgens een Punicisch schrijver, Isidorus genaamd, schrijft Habets, zijn de Carthagers ± in de 5e eeuw vóór Christus, de eersten geweest die bestrate wegen aanlegden, en naar hun voorbeeld maakten de Romeinen groote wegen door hun rijk. Zij legden echter da ?? uxe en een ongeloofelijke energie aa[n de dag.]

Een groote grenspaal, te midden van het Forum geplaatst, was het punt van uitgang van alle wegen, welker net zich uitspande naar het zuiden, naar de Euphraat (eene rivier in Aziatisch Turkije), naar den Nijl, naar Gallië, naar de duinen der Noordzee, en naar de moerassen der Batavieren, zegenvierende over alle hinderpalen, en verbindende de hoofdstad met de meest verwijderde provinciën.

De bestaande natuurlijke wegen der Kelten en Germanen, zegt Ort, waren niet voldoende voor de Romeinsche legers met hun nasleep, en werden onder Cesar gebruikt, verbeterd, en waar zij door een minder gunstig terrein liepen, opgehoogd en damvormig gemaakt. Wanneer men weet dat de Romeinen gedurende 6 eeuwen in Italië en 4 eeuwen in de provinciën onophoudelijk aan de wegen gewerkt hebben, dan begrijpt men dat er ontzaglijke sommen aan besteed zijn.

De Romeinsche wegen, meldt Hirschfeld, worden onderscheiden in 2 soorten, naarmate hun doel: 1. Militaire of consulaire wegen, uitsluitend tot militaire doeleinden door den Staat aangelegd en onderhouden, welke meestal in rechte lijnen liepen; 2. Vicinaalwegen, welke verbindingswegen waren door de landbouwers voor eigen gebruik aangelegd. Als openbare wegen werden deze dan alleen beschouwd, indien zij verschillende militaire wegen onderling verbonden.

De heerwegen vormden dammen, die eene hoogte hadden van 1,26 M. tot 2 meter boven het terrein, in enkele gevallen op zeer lage plaatsen waren zij zelfs 4 meter hoog. Wegens die damvormige constructie zijn zij van alle later aangelegde wegen te onderscheiden; het hemelwater liep goed af; zij gaven vrij uitzicht over het omringend terrein en men kon van een hooger standpunt den vijand beter bevechten. Alleen bij Rome was den damvorm overbodig geacht.

Aan beide zijden naast den middelweg, welke “agger”, d. i. dam, werd geheeten, had men boorden met eene sloot, daarnaast gewoonlijk zijwallen. Soms vindt men ook ook aan beide zijden van den middendam een voetpad van platte steenen, b. v. te Andernach. Oberst-Lieut. Schmidt zegt dat aan den Nederrijn de Romeinsche wegen bestaan uit een hoogen aarden dam, bedekt met eene 2 — 2½ voet hooge kiezellaag met mortel verbonden. Dit is echter alleen waar bij de groote heerwegen, daar bij den weg van Xanten naar de Maas van mortel geen spoor te vinden is. Ook Paulus heeft onder de vele door hem onderzochte wegen, slechts bij weinige het gebruik van kalkmortel gevonden, daarentegen treft men soms wel twee of drie kiezellagen aan, die door leemlagen zijn gescheiden. In plaats van kiezel zijn ook stukgeslagen steentjes gebruikt, die met tusschenliggende aarde vastgestampt zijn. De meest volkomen gebouwde wegen hebben bovendien nog eenen onderbouw, bestaande uit groote in kalkmortel gezette steenen, terwijl de bovenste kiezellagen eveneens een kalkverband bezitten. Men gebruikte voor die wegen gewoonlijk de steensoort, die in de landstreek zelve gevonden werd. Indien die steensoort echter te zacht

laan aan Wylrehof. Daar werd door het tweede schot uit de vesting een chirurgijn-majoor het paard onder het lijf doodgeschoten. De anvallers, die een 800 man sterker waren dan de bezetting der stad, hadden voor geschut slechts 4 veldstukken, 2 zesponders en 2 houwitsers; zij plaatsten zich tusschen de Maas en het huis "Den Roskam", meer bekend onder den naam van Stevenshuisje, waarvan vroeger de ingang was aan den tegenovergestelden kant, de oude weg liep achter langs het huis.

Op onze terugweg naar de stad, M. H., kan ik U nog wel iets meedeelen van den grooten Romeinschen weg aan de overzij der Maas, welke liep van Tongeren naar Nijmegen, zooals hij door den heer Ort beschreven is:

Volgens Habets vermeent, laat hij de kerk te Buggenum rechts liggen, gaat naar het gehucht Groot-Hansum bij Neer, daar eerst langs den oever en verder naar Kesseleik, door Kessel, dat zeer rijk aan Romeinsche oudheden is, naar het gehucht Ooien, dat hij links laat liggen, door Baarlo, langs het kasteel Berkt en Laarbroek naar den watermolen.

Habets meldt, dat Guillon te Kesseleik den weg heeft gevonden dicht bij den Noldissenhof, loopende langs de kapel die bij die hofstede staat en verder in de richting van Kessel langs den Maasoever. Tusschen Baarlo en Blerik is hij herkenbaar aan het kiezel en aan een zijwal. Te Blerik of nabij dat dorp heeft het 3. Romeinsche station Blariacum op XII leugae afstand van Caturalium gelegen. Blerik verlatende gaat de weg iets van de Maas af en neemt zijn richting op de kapel van St. Anna, in rechte lijn langs Oud-Soest en Gebroken slot naar Grubbenvorst, aldaar de kerk rechts latende liggen. Zijn loop wordt in het veld "het Reuveld" aangeduid door het koren, dat vooral bij droge zomers door den harden ondergrond spoedig geel wordt. Hij gaat langs de hofstede Marianne, die vroeger een herberg was, waar de Nijmeegsche post halt hield, verder door Lottum, Broekhuizen, Broekhuizervorst, Ooien, Blitterswijk en Wansum naar Geisteren...

Vindplaatsen van Romeinsche oudheden, schrijft de heer Ort, zijn te Buggenum, waar een begraafplaats naast de heirbaan ligt, die vooral Frankische voorwerpen opleverde; te Neer, waar Germaansche urnen, en op een plaats genaamd "het Romeinsche kamp", Romeinsche penningen van Augustus en Nerva, Romeinsch vaatwerk en een bronzen spiegel werden gevonden; te Kesseleik, ten westen van de chaussee bij den Kappersberg ligt het Hunekesbosch, de plaats zelve heet "Oude Kamp"; hier ontdekte Deserière naast een hoogen ouden wal, een Romeinsche begraafplaats, waarvan ik vaatwerk bezit; een zeer groote steenen bijl, alhier gevonden, is thans in het Museum van oudheden te Leiden (in 1884 is dit bosch gerooid en de grond omgegraven, zeer veel Romeinsch vaatwerk en urnen zijn daar, volgens ingewonnen berichten, gevonden); te Kessel, vanwaar in de verzameling Guillon penningen van Constantinus magnus, Constantinus II., Valentinianus I. en Theodosius aanwezig zijn en in het Museum te Leiden een Romeinsche altaarsteen gewijd aan Minerva, Juno en Hercules. Tusschen Kessel en Baarlo, westelijk van de chaussee, nabij de herberg "de Nachtegaal", vond ik een Romeinsche begraafplaats, die vol scherven van Romeinsch vaatwerk ligt. Aan de eene zijde van het grafveld loopt een weg evenwijdig met de chaussee, aan de andere zijde een weg naar Roggel die "de Keizersweg" heet, in den scherpen hoek, dien zij met elkander maken, ligt het grafveld. De heer Verhaeg uit Baarlo deelde mij mede, dat hij van zijn vader had gehoord, dat bij het maken van de chaussee, deze plaats werd afgegraven en die zooveel aardewerk opleverde, dat de chaussee met de scherven bedekt was. Tusschen dit en het vorige grafveld, bij Kappersberg, ligt nog een begraafplaats, vanwaar de overste Rudolph uit Venlo eenige voorwerpen bezat; een Romeinsch potje van daar afkomstig schonk ik den heer dr. W. Pleyte voor het Rijksmuseum. Dit grafveld, dat de heer Rudolph ons slechts in algemeene trekken aanwees, ligt ook westelijk van de chaussee, nabij het huis Pandu, doch is niet door mij onderzocht. Tusschen deze drie Romeinsche begraafplaatsen, westelijk van de chaussee, ligt bijna geen stuk land of men vindt er Romeinsche potscherven. Het erkende feit, dat de Romeinen hunne dooden zeer nabij de openbare wegen begroeven, gevoegd bij de omstandigheid

Reeds in zijne kindsche jaren had hij zijn onderzoekingsgeest getoond in ijverig lezen en het verzamelen van oude voorwerpen. De toenmalige studie-richting op de Academie was niet zeer geschikt, om dien geest levendig te houden; en de jeugdige, vroolijke ruiter-officier, met zoovele anderen losgebroken uit de knellende banden, waarmede het verouderde opvoedingsstelsel te Breda de cadetten in het gareel hield, vond in den eersten tijd in het vrije maatschappelijke leven, te midden van jolige kamaraden, te veel smaak, dan dat hij er aan gedacht zou hebben, zich al dadelijk aan de studie te wijden. In alle opzichten de onbezorgde - zoo noodig vermetele - cavalerist te zijn - verder gingen zijne illusïën in die jaren niet.

In 1870, toen hij leeraar werd aan den cursus te Haarlem, moesten evenwel de boeken voor den dag gehaald, en in 1874, weder in Venlo in garnizoen, wees eene militaire opdracht hem als het ware van zelf de richting aan, waarin hij zich op wetenschappelijk gebied verder zou ontwikkelen. In alle garnizoenen moesten door de officieren kaarten vervaardigd worden van de garnizoensplaats en omstreken op de schaal van 1/8000. Ort zou dit te Venlo doen. Bij de volbrenging van die taak leefde zijn sluimerende onderzoekingsgeest weër op. Het terrein, dat hem door zijn tochten te paard reeds zoo bekend was, moest nu nog nauwkeuriger worden in oogenschouw genomen. Navraag moest worden gedaan bij de land- en heibewoners; inlichtingen werden hem gegeven omtrent heuvels en oude wallen, welke door hun regelmatigen aanleg reeds zijn aandacht hadden getrokken; vondsten werden hem getoond van oude bronzen voorwerpen, van oud vaatwerk of scherven daarvan, van urnen, van munten; oude begraafplaatsen werden hem aangewezen... Zijn geest had gevonden, wat hem - naast zijne militaire werkzaamheden - voor zijn geheele verder leven zou bezig houden en boeien. De kaart werd afgeteekend, maar het terrein bleef zijn onderzoekingsveld. Waar hij ook later geweest is - en de cavalerieofficieren wisselen nog al eens van garnizoen - daar werd de omtrek doorkruist, met vorschend oog opgenomen, daar werden opgravingen gedaan en van alles, wat hij op oudheidkundig gebied vond en vernam, werd ten slotte nauwkeurig aanteekening gehouden.

In het begin zijner onderzoekingen te Venlo maakte hij daarbij kennis met een ploegbaas van de Venlo Boxteler spoorbaan Frans Deserière, die hem zoodanig op de hoogte bleek te zijn, dat hij dien voorstelde voortaan gezamenlijk onderzoekingen te doen 1. Hoeveel hulp hij van dien eenvoudigen werkman moet hebben gehad, blijkt het best uit de in een zijner geschriften gedane mededeeling, dat Dr. W. Pleyte, de bekende conservator (later directeur) van het rijksmuseum van oudheden te Leiden, in een rapport aan zijn directeur over Deserière getuigde: ‘Een der ondergeschikte personen, een ploegbaas aan de Venlo-Boxteler baan, behoort tot de meest ontwikkelde personen op het gebied der oudheidkundige onderzoekingen in deze streek. Hij gebruikt al zijn ledigen tijd voor de nasporing der verschillende oudheden en is zeer bekwaam en zorgvuldig in het ontgraven van urnen en andere voorwerpen. Het ware te wenschen, dat deze persoon F.D. voor dergelijke zaken ten voordeele der oude geschiedenis van Limburg kon worden behouden’.

Met dezen ‘deskundige’ onderzocht Ort achtereenvolgens de dorpen Blerick, Grubbenvorst, Lottum, Tienraay, Meerloo, Baerlo, Kessel en meer andere, alsmede de Jammerdaalsche heide bij Venlo, waarbij zij zich met goede uitkomsten mochten verheugen. Na zijn huwelijk in October 1876 met Helena Catharina Grobbee was deze veeltijds zijne getrouwe gezellin bij zijne nasporingen. Geheel medelevende in de liefhebberijstudïën van haar man, vergezelde zij hem op zijne wandelingen en tochten, was zij bij zijne opgravingen tegenwoordig; terwijl zij daarna zijne combinatiën of gevolgtrekkingen met betrekking tot de verkregen inlichtingen en de gedane vondsten met deelnemende aandacht volgde, en mede-overwoog.

Toen Ort in 1877 als ritmeester naar Deventer verplaatst werd, had hij in Limburg reeds eene aanmerkelijke verzameling van urnen, kannetjes, munten enz. bijeenvergaard, buiten de vele, waarmede hij

voorjaar onder zijne leiding zijn aangevangen; doch eene kortstondige ziekte maakte den 8en Februari 1908 plotseling een einde aan zijn werkzaam leven.

Door zijne medewerkers op oudheidkundig gebied, maar niet minder door zijne vele vrienden en bekenden, ook uit niet-militaire kringen, zal de hartelijke, steeds opgewekte oud-kolonel niet spoedig vergeten worden. Wat hij voor zijne hem innig liefhebbende echtgenoote geweest is, weet zij alleen, en het zal haar grootste troost zijn, daaraan te blijven terugdenken. Zijne verdiensten werden door de Regeering erkend in zijne benoeming tot officier in de orde van Oranje-Nassau; terwijl hij, behalve van onze Maatschappij, ook lid was van het Friesche Genootschap van Geschied-, Oudheiden Taalkunde, van ‘Gelre’, Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht, van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, van den Bonner Verein, benevens associé étranger de la Société numismatique de la Belgique. G.J.W. Koolemans Beijnen.

- De oud-ploegbaas leeft nog te Blerick bij Venlo.
- Uit de inleiding zijner: Oude wegen en landweren in Limburg en aangrenzende gewesten. Leiden, E.J. Brill. 1884.
- Roermond, J.J. Romen en Zonen. 1882.
- In 1894 als overdruk afzonderlijk uitgegeven te 's-Hertogenbosch bij de Gebroeders Muller.
- De eerste verschenen te Deventer bij de Deventer boek- en steendrukkerij, de overige in den Haag bij de Gebroeders van Cleef.
- Een woord, voorkomende op het Nederlandsche gedeelte van de Peutinger-tafel of wereldkaart van Castorius, hetwelk door Ort met ‘grafsteenen’ wordt verklaard.
- Prof. Blok meende het woord Lugdunum uit het Keltisch te moeten verklaren, in welke taal volgens sommigen het woord Lug eene bekende godheid zou aanduiden. Ort verklaarde het woord uit het Germaansch.
- Revue épigraphique du midi de la France.
- ??? te mogen zeggen, dat het voor hen, die in het geschilpunt belang stellen, een voorrecht is te noemen, dat zij van den strijd tusschen twee zoo machtige kampioenen getuigen hebben kunnen zijn.

11 april 1884 [...] OVERGENOMEN: Van den ritmeester J. A. ORT:
<i>Gebakken aarde.</i> Groote urne, met wijden buik, kleine bodem, wijde opening; met verbrande menschenbeenderen en een stukje bronzen draad. Hoogte 33, middell. 25 c.M. Gevonden tusschen Rooth en Dubbroek, onder Maasbree (Limburg).
- Potje met platten bodem en wijde opening, op den rand met inkepingen versierd. Hoof 3,2, middell. 6 c.M.
- Urn, met rechtopgaanden wand en, weinig naar binnen gebogen, met indruksels versierden rand. Hoog 18, middell. 15,5 c.M. Van de heide van het Jammerdal bij Venlo.
- Urn, met wijde buik en opening. Hoog 21,5, middell. 19 c.M. Gevonden als voren.
- Gedeelte van eene urne, als het voorgaande, met ingedrukte cirkels versierd. Gevonden als voren.
- Schaal, glad glanzend met platten bodem, gediend hebbende als deksel van den voorgaanden pot. Hoog 7, middell. 22 c.M. Gevonden als voren.
- Urn, ruwe bewerking, met platten bodem, zeer wijden buik en nauwe opening. Hoog 20,5, middell. 16 c.M. Gevonden bij Schandeloop op den Ossenberg.
- Urn, ruwe bewerking, met wijden buik, en rechstaanden rand. Gedeeltelijk met beenderen gevuld. Hoog 23, middell. 18,5 c.M. Gevonden op den Reumer bij St. Jan, onder Blerick (Limburg).
- Zeer groote urn met platten bodem, bolvormige buik, klein, staand, met nagelindrukken versierd randje. Hoog 30, middell, 22 c.M. Gevonden op den Reumer onder Blerick.
- Schaal van glanzend zwart, met platten bodem en staanden rand, gediend hebbende als deksel voor d urn. Hoog 9, middell. 20 c.M.
- Urn, met platten bodem en wijde opening, aan den buik twee uitstekjes. Hoog 20, middell. 18,5 c.M. Gevonden op den Reumer, onder Blerick.
- Groote urn glazend zwart, met kleinen bodem, wijden buik , wijde

was (b. v. zandsteen), zoo voerde men voor de bovenste steenlagen hardere soorten aan (b. v. basalt, kwarts, harde kalksteen en kiezel). De dikte der steenlagen, kalk, mortel en zandlagen te zamen, is volgens Georg Hirschfeld 1,10 M. tot hoogstens 1,25 M. — Bij dergelijke wegen ontbreekt soms de kalk bij den onderbouw. Aan een en denzelfden heerweg is de bouw over zijn geheele lengte niet dezelfde, maar verandert naarmate het terrein of het meer of minder verkeer dit noodig maakte.

Hoogst zelden, meldt Ort, waren de wegen met groote steenen geplaveid, en waar men die soms denkt aan te treffen, blijkt bij nader onderzoek, dat men den onderbouw heeft gevonden, terwijl de bovenste lagen tot het maken van andere wegen er af zijn genomen. De zijwallen dienden om de op den hoofddam marcheerende troepen tegen vijandelijke overvallingen te vrijwaren; zij bestaan alleen uit aarde. Afwijkingen komen voor op terreinen welke een of ander overbodig of den aanleg ervan onmogelijk maakten.

Hé, zie zoo, Goddank, dat we op den Herongerweg zijn. Op die binnenwegen is 't lastig loopen en meestal vuil. — Nu M. H. weten wij toch al precies genoeg wat en hoe de Romeinsche wegen zijn. Om ze op te sporen, hebben we nu niet noodig, en hij die er lust toe heeft, verwijs ik naar Ort. Hij zegt ons dat daarvoor noodig is, dat men de verschillende constructiën kent, dat men weet hoe zij zich na zooveel eeuwen, ?? gestel hebbe om ?? men een k?? gen achtereen met het sondeerijzer in de hand door te zijn dior ongebaand terrein een eenmaal gevonden spoor te te kunnen vervolgen.

We zijn nu hier op het terrein van zoo'n Romeinschen weg gekomen, nl. die van Venlo naar Bi?heim en Homberg aan den Rijn bij Ruhrort. Ik zal Ort zelf laten spreken: Van Venlo gaat een Romeinsche weg naar Niederdorf en waar de chaussee vele krommingen bij Herongen maakt, loopt hij rechthuit in oostelijke richting naar de Wankumer chaussee; voor eenige jaren waren de overblijfselen van den ouden weg te Niederdorf en te Herongen nog zichtbaar, te Wankum vond men den kiezeldam naast de chaussee, terwijl hier bovendien een Romeinsche grafsteen is gevonden. Deze weg, die mij zeer nauwkeurig bekend is, werd vroeger door mij niet voor een Romeinschen weg gehouden, doch de verzekering van den geleerden en bekwamen navorscher prof. Schneider, dat bij Niederdorf en Herongen nog voor eenige jaren overblijfselen zichtbaar waren, doet mij nu niet meer twijfelen. Eenige nadere bijzonderheden omtrent dien weg, en eene in andere richting, dien ik vroeger den Romeinschen weg dacht, laat ik hier volgen.

Even buiten Venlo ligt eenige honderd passen zuidelijk van den weg een hoog stuk land, aan het beekje "den ouden Rijn", dat het "Romerskamp" heet; iets verder, bij de laan, die naar de Tichelarie voert, verhaalt men dat 's nachts dikwijls een mensch zonder hoofd wandelende gezien is (Hazenpoth), ook vurige ruiters enz. Daar waar de weg tegen de heuvels opgaat, ligt een herberg "in de stad Venlo" geheeten, doch op de kaart van Buyx wordt die plaats "Lusseike" genoemd; op den heuvelrand achter dit huis, naast den ouden postweg van Stralen, zijn door mij scherven van Romeinsche tegels en andere Romeinsche potscherven in den grond gevonden. De chaussee gaat nu in noordoostelijke richting de heuvels op, de oude weg vroeger rechthuit in oostelijke richting als holle weg en op het hoogland gekomen steeds in rechte lijn, zonder de minste kromming tot nabij Louisenburg aan het Noorderkanaal. Aan de overzijde van dit kanaal begint een breede weg die in noordoostelijke richting tot bij de kerk te Wankum loopt. De weg is tegenwoordig, tot Lusseike, kunstweg, de holle weg is zeer veranderd en gebruikt als zandgroeve; op de hoogvlakte is hij op de vlakke heide als eene breede rijweg met aan weerszijden kleine slooten, onmiddellijk in het bosch zijn de zijwallen en slooten nog geheel aanwezig tot zij nabij Louisenburg, waar Romeinsche oudheden zijn ontdekt, in het houwland verdwijnen. Verder naar Wankum is het mij niet bekend of er overb[lij]fselen van wallen en slooten aanwezig zijn; op de kaart van Buyx is een gedeelte van den weg geteekend en draagt dit den naam van "Brühlsche Strasse".

dat Kessel, zeer zeker een voorname plaats moet geweest zijn tijdens de Romeinsche heerschappij en waarschijnlijk het Castellum Menapiorum was, dat niet op de Peutingerk kaart is vermeld, doen mij vermoeden, dat deze plaats niet aan de hoofdroute lag, doch aan den oeverweg, die met de heerbaan verbindingswegen op dit punt bezat en welke oeverweg nu voor den heerweg wordt aangezien.

.....

In Baarlo is in 1830 een schat van gouden en zilveren Romeinsche munten nabij de kerk gevonden en in Blerik een Romeinsch messenhecht, benevens vele Germaansche urnen op drie verschillende begraafplaatsen. Bij mijn laatste bezoek aan dit dorp, in December 1883, verhaalde men mij dat bij het afbreken van een huis, nabij het Raadhuis gelegen, een kelder te voorschijn kwam geheel van zandsteen gebouwd, waarop mij de secretaris van het dorp mededeelde, dat een dergelijke kelder bij het graven voor de fondamente van het Raadhuis voor den dag kwam, waarin een waterput was, die nu overwelfd is; van het een en ander was niets meer na te gaan. Bovendien heb ik Romeinsche potscherven gevonden, tusschen den watermolen en het dorp; op een droge plaats in het moeras "het Meir" bij wachthuis no. 8, waar vroeger een heuvel lag, vond ik ook Romeinsche potscherven en stukken tufsteen; deze plaats ligt een uur N.W. van het dorp. Van de chaussee naar Horst, ten N. van Blerik, even voorbij mijlpaal no. 1, gaat een weg in noordelijke richting af, door het lage land, oostelijk van de St. Anna-kapel gelegen; de weg heeft op de meeste plaatsen twee zijwallen met slooten en eindigt op een hooge kleine zandvlakte. Dit punt heet "den Scherpenberg" en blijktbaar door nog overgebleven gedeelten, heeft hier een heuvel gelegen van grooten omvang; in het zand vond ik daar een fragment van een Romeinsche dakpan, een stuk terra sigillata en andere Romeinsche potscherven.

Te Holt-Blerik is een Romeinsch schild gevonden aan de Sprink- of Molenbeek; deze vindplaats licht [=ligt] echter meer dan 2 K. M. van de plaats waar men nu nog den heerweg plaatst. Tusschen den genoemden watermolen en het dorp licht een gedeelte van dien ouden oeverweg met twee zij walletjes, die bij meeting 20 M. van elkander bleken te liggen. Tusschen Blerik en Grubbenvorst loopt de weg langs de Germaansche begraafplaats "de Wienkelder", door mij beschreven in de P. L. XIX. Ik heb daar ter plaatse mijn vermoeden bekend gemaakt, dat de groote heirbaan niet over Grubbenvorst en Lottum zoude gelooopen hebben, zonder het bestaan van een Romeinschen oeverweg in die richting te ontkennen; aan den Rijn toch ziet men meermalen een weg den oever volgen, doch ook dat overal waar die oeverweg niet over zeer hoog land loopt of een grooven omweg maakt, een tweede weg er bij is aangelegd, die aanmerkelijk korter is, daar die in rechte lijnen loopt en de krommingen van den stroom niet behoeft te maken. Ik vermeen dat op verschillende plaatsen, zooals ik reeds bij Kessel heb opgemerkt, aan dezen heerweg een tweede weg was aangelegd en dat dit ook het geval was tusschen Blerik en Geisteren. Ik meen dan dat de heerbaan terug te vinden is in den ouden postweg op Nijmegen, loopende van de chaussee Blerik-Horst, bij mijlpaal No. 4, langs de hofstede "bij Marianne" over de Thienraaier- en Zwolgenerheide naar Tienraai; verder naar Meerlo en Geisteren. De eerste begraafplaats aan dezen weg, "De groote Tomben" genaamd, is "bij Marianne" en ligt iets noordelijk van het huis, juist naast den postweg en niet aan den weg langs Kaldenbroek, die door Habets als de heerbaan wordt aangegeven. Dit grafveld heb ik meermalen onderzocht en uitsluitend Germaansche urnen gevonden, die nu in het Rijks-museum van oudheden te Leiden zijn.

De tweede ligt op de Thienraaier- en Zwolgenerheide, heeft een groote uitgestrektheid en is bezet met groote, goed bewaarde grafheuvels; van dit grafveld kreeg ik Germaansche urnen in mijn bezit, door opgravingen die Deserière aldaar verricht heeft; in den catalogus van Guillon staat een penning van Traianus als van Zwolgen afkomstig, aangeteekend. Een derde begraafplaats is door Deserière ontdekt op de Wansummerheide, westelijk van Wansum en Meerlo gelegen; twee urnen van deze plaats kreeg ik van hem ten geschenke, één met zeer veel versieringen, de andere van zeer fijne roode aarde gebakken; in deze laatste waren fragmenten van metaal, waarschijnlijk van een

het museum te Leiden verrijkt had.

In 1879 kwam hij in Leiden in garnizoen. ‘Aldaar mocht ik mij reeds spoedig verheugen in de vriendschap van de heeren Dr. C. Leemans, directeur van en Dr. W. Pleyte, conservator van het Rijksmuseum van oudheden. Zij gaven mij met de meeste voorkomendheid de gevraagde inlichtingen en wezen mij tevens den weg aan, om eene meer wetenschappelijke richting aan de onderzoekingen, die wij bleven voortzetten, te geven. Een groot aantal geschriften, waaronder de Bonner Jahrbücher en de Publications du Limbourg, die ik ter lezing ontving, verklaarden mij menige zaak, die ik wel had opgemerkt, maar niet grondig begrepen. Ik maakte bij deze studie aanteekeningen, zoodra het plaatsen in Limburg of nabij de Nederlandsche grenzen betrof en teekende eene kaart op 1/50000 van de landstreek gelegen tusschen Nijmegen, Birten, Aachen en Tongres, waarop ik de Romeinsche wegen en bij elke vindplaats een gekleurd teeken plaatste, om aan te geven tot welk tijdperk de gevonden voorwerpen behoorden, het een en ander echter alléén voor eigen gebruik... het deed bij mij het plan oprijzen om de aanteekeningen en de kaart voor de pers geschikt te maken. Dr. Leemans en Dr. Pleyte hebben mij dien arbeid, door hunne hulp aanmerkelijk verlicht en ik betuig beide heeren hierbij openlijk mijn hartelijken dank daarvoor’.

Een nieuw veld van arbeid had hij zich geopend. De nasporingen langs velden en wegen zouden verwerkt worden in het stille studeervertrek of in de huiskamer. Tijdens Ort aan dit zijn voornaamste werk bezig was, zag in 1882 een eerste geschriftje van zijne hand het licht: ‘Plaatsen in de gemeente Blerick (Limburg), waar vóór-geschiedkundige, Germaansche en Romeinsche voorwerpen zijn gevonden 1’. In de Publications de la Société d'archéologie dans le duché de Limbourg, Tome XVIII had de geleerde rijks-archivaris van Limburg Jos. Habets den Romeinschen weg van Tongeren naar Nijmegen langs den linker Maasoever en de vindplaatsen van Romeinsche, Germaansche en Frankische oudheden, in de nabijheid van dien weg, beschreven. Daarin kwam o.a. voor, dat indertijd opgravingen op de Römerheide te Blerick hadden plaats gehad met het doel naar verborgen schatten in die gemeente te zoeken, en dat daaraan zelfs officieren uit Venlo zouden hebben deelgenomen. Nauwelijks had hij dit gelezen, of Ort greep naar de pen. Daar wist hij alles van: ‘Ik acht mij geroepen, maar ook bevoegd, omtrent een en ander, maar voornamelijk omtrent dat feit, eenige meer nauwkeurige inlichtingen in het midden te brengen’. En tusschen de opgaven van de verschillende vondsten en vindplaatsen, verhaalt hij, hoe hij in 1874 enkele menschen op verschillende plaatsen in de heide vond graven, die hem vertelden, dat zij naar een schat zochten, die verborgen zoude zijn in een mooi, rood, aarden potje met een dekseltje; zij wisten zulks van een pastoor.

‘Daar ging mij’ (in verband met andere omstandigheden) - zoo schrijft hij - ‘een licht op; de pastoor van Ittervoort, die te vergeefs naar de Romeinsche nederzetting te Blerick had gezocht, hoopte nu, zonder kosten en moeite, die nederzetting te vinden door de boeren voor hem te laten zoeken; hij had hun daarom de beschrijving gegeven van een Romeinsch potje van terra sigillata. Ik bracht zulks die lieden onder het oog, die dan ook dadelijk met zoeken ophielden’.

Hij besluit het geschriftje met de woorden: ‘de nadere inlichtingen, die ik beloofde, heb ik hiermede gegeven, en het Venloosch garnizoen evenals dien braven ploeg-baas Frans Deserière van den op hen geworpen blaam gezuiverd’.

De heide bij Venlo

Twee jaren later, in 1884, verscheen zijn boven reeds genoemd werk: ‘Oude wegen en landweren in Limburg en aangrenzende gewesten’, hetwelk eenigszins als een aanvulling kan beschouwd worden van Pleyte's ‘Nederlandsche Oudheden van de vroegste tijden tot op Karel den Groote’, waarin Limburg en Brabant niet behandeld zijn. In dit werk zijn de Romeinsche en andere oude wegen beschreven, die zich ten noorden van den Rijn, tusschen de Lippe en de Nederlandsche grenzen, tusschen Rijn en Maas en op den linker Maasoever bevinden, benevens de landweren in die

opening en staanden rand. Hoog 24 , middell. 20 c.M. Gevonden op de Heldensche heide (Limburg)

- Gedeelte van rand en buik van een klein potje met éénoor, gevonden in de voorgaande urn.

- Twee spits toeloopende potten, met nauwen buik en wijde opening, de rand met nagelindruxsels versierd. Hoog 26 en 26, middell. 22 en 21 c.M. Gevonden te Swolgen (Limburg).

- Urn, ruw bewerkt, aan den buitenkant de vorming met de hand zichtbaar, de rand met nagelindruxsels. Hoog 24, middell. 20,5 c.M. Gevonden als voren.

- Ruw bewerkte, en slecht gebakken urn, met verbrande beenderen.

Hoog 24, middell. 22,5 c.M. Gevonden bij den Wienkelder te Grubbenvorst (Limburg).

- Urn van fijner aarde en harder baksel met kleinen platten bolem, wijden buik, wijde opening en staanden rand. Hoog 17, middell. 20 c.M. Gevonden te Grubbenvorst (Limburg).

- Klein ineengedrukt potje, met wijden buik en wijde opening. Hoog 6, middell. 7 c.M. Gevonden in de voorgaande urn.

- Gedeelten van buik en rand van eene zeer ruwe urn, de rand mat inkepingen. Middell. 16 c.M. Gevonden ten zuiden van Middelraai onder Grubbenvorst.

- Potje, rood. Hoog 8, middell. 8 c.M. Gevonden in het Kaldenbroek te Grubbenvorst.

- Urn, van buiten glanzend, met kleinen platten bodem, wijde opening en staanden rand, met verbrande beenderen. Hoog 18, middell. 19 c.M. Gevonden op den ouden burg Rinkesfort onder Baerlo (Limburg).

- Schaal aan de zijde van een uitstek voorzien; deksel van de voorgaande urn. Middell. 22 c.M.

- Potje met bollen bodem en nauwe opening. Hoog 3,5, middell. 3 c.M. Gevonden in de voorgaande urn.

Brons - Gedeelte van een versiersel met eene naald (wellicht van eene kleederspeld?) Breed 2,8 c.M. Gevonden als voren.

Gebakken aarde. Urn van ruw baksel. rood-bruin, de rand met vingerindruxsels versierd , wijde opening, platte bodem. Hoog 23, middell. 22 c.M. Gevonden te Montfort bij Genouwe (Limburg).

- Schaal bruin-zwart, met staanden rand en platten bodem, als deksel van voorgaande urn. Hoog 9, middell. 23 c.M.

- Kom, glad bruin , met staanden rand, kleinen platten bodem. Hoog 10, middell. 21 c.M. Gevonden te Tienraai (Limburg).

- Urn, bruin, met breeden staanden rand en kleinen platten bodem, rand en buik versierd met ingedrukte lijnen. Hoog 22, middell. 17 c.M. Gevonden tusschen Wanssum en Mierloo (Limburg).

- Urn, lichtrood buitenzijde glad met bolvormigen buik. Hoog 20, middell. 19 c.M. Gevonden als voren.

Brons. - Drie verbrande stukjes van een versiersel, gevonden in voorgaande urn.

<p>"Van Wankum gaat de heerweg" enz. — Verder citeeren kan ik staken, 't is niet meer op ons grondgebied; 't is daar Pruses! De liefhebbers, die meer wenschen te weten, schafften zich het werk <i>Oude wegen en landweren</i> aan.</p> <p>A propos van Herongen gesproken. Dit plaatsje is bekend om de St. Amandus-bron of put. De h. Amandus was bisschop van Tongeren, die als Apostel der Nederlanden beschouwd werd. Aan dezen put heeft hij omstreeks het jaar 800 de heidenen gedoopt; den put ligt aan eenen ouden Romeinschen weg.</p> <p>Tusschen Herongen en Wankum werden vele Romeinsche oudheden gevonden. Prof. Schneider zegt, dat aan den Boschberg oude graven en omsteeks 300 passen zuidelijk van de chaussee het "Heidenkerkhof" ligt, naast den heerweg, waar oudheden zijn gevonden. De geometer Buyx, te Nieukerk, op zijn Antiquarische Karte van de omstreken van Gelderland, vermeldt een Romeinsche legerplaats noordelijk van Rehboch aan de Schürkesbeek; een 100 passen noordwestelijk van daar aan de Dambeck, Germaansche grafheuvels, en bij Herongen, aan de Bekerstraat, Romeinsche graven en oudheden.</p> <p>M. H., laten we thans terugkeeren, om door de Puteanusstraat tot de andere zijde der stad te komen, waar het op oudheidkundig gebied interessanter zal worden. <i>(Wordt vervolgd.)</i> H.</p>	<p>fibula.</p> <p>Een vindplaats van fragmenten van Romeinsch aardewerk ligt bij mijlpaal no. 4, bij het begin van den weg aan de noordzijde van de chaussee Blerik-Horst.</p> <p>Aan den oeverweg is de eenige vindplaats, van voorwerpen uit dien tijd, te Lottum, waar één denarius van Claudius I. en één bronzen munt van Valentinianus I. gevonden zijn. Op de plaats, aan de Maas, waar de oude kerk heeft gestaan, zijn overblijfselen van een Romeinsch gebouw ontdekt en een grafsteen, waarvan slechts IANI LM nog is te lezen, die in de verzameling van Guillon is gekomen. Schneider meldt dat te Lottum een Romeinsch kasteel heeft gestaan, dat, na verwoest te zijn, door Julianus weder werd opgebouwd. Op de Peutingerkaart is ook deze plaats niet genoemd, waarschijnlijk weder, omdat die niet aan den heirweg, maar aan den oeverweg lag.</p> <p>Ten slotte M. H. wil ik u nog mededeelen wat mij dezer dagen eene bekende archeoloog meldde: "Ik houd 't er voor dat Limburg drie Rom. hoofdwegen had, één van Maastricht naar Gulik of Julich, die de provincie op 't breedst doorsnijdt. Van dezen weg uit ging langs den linker Maasoever de weg van Maastricht naar Nijmegen; en op den rechter oever de weg van Coriovallum over Tudderden naar Xanten. — Ontwifelbaar werden beide wegen, die Limburg op zijn langst doorsneden, door eenige zijwegen, of liever verbindingswegen gekoppeld. Maar ik houd 't er voor, dat sommige als Romeinsch aangegeven wegen uit de periode der Frankische keizers dagteekenen".</p>	<p>streken. De wetenschappelijke wijze van behandeling blijkt vooral uit de in een dertigtal bladzijden voorafgaande aanteekeningen betreffende: de Romeinsche wegen in het algemeen; verdeeling der wegen naar hunne bestemming; wegenbouw; richting der wegen; opsporen der wegen; wegmaten in het Romeinsche rijk; over de kaart van Peutinger en het reisboek van Antoninus; loop van den beneden-Rijn en de Waal ten tijde der Romeinen; kanalen en dijken. En het komt stellig aan het werk ten goede, dat een kundig militair dit onderwerp ter behandeling koos. Meer nog dan de groote heerbanen, op bevel van Napoleon ook in ons land aangelegd, zijn de Romeinsche wegen in hoofdzaak militaire wegen; en zoo zullen de bijzonderheden b.v. van richting en aanleg door een in militair opzicht geoefend oog allicht meer op hare juiste waarde zijn geschat, dan die door een minder deskundige zoude zijn opgemerkt.</p> <p>Hoe dit zij, het werk ging de wereld in met het navolgende hoogst gunstige voorwoord van Leemans en Pleyte: 'Een boek als dit behoeft geen aanbeveling.</p> <p>Vlijtig en met oordeel samengesteld uit zeer verspreide gegevens, aangevuld door eigen onderzoek, is het werk een eerste bron voor ieder die dit onderzoek wil voortzetten, en in de geschiedenis van zijn land belang stelt. Het is een inleiding in de studie der oudheid voor geheel Nederland, uit dit oogpunt nog niet behandeld.</p> <p>'Moge het die belangstelling ondervinden die het verdient en die het mogelijk maken zal, dat ook het tweede deel met de ontworpen oudheidkundige kaart zal kunnen verschijnen'.</p>		
---	--	--	--	--